

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра історії, правознавства та методики навчання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
**ТЕМА: НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА БОРОТЬБА В ІРЛАНДІЇ
(XIX СТ. – 1923 Р.) ТА ДИДАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕМИ В
ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ**

Виконала:

Пух Олександра Володимирівна
спеціальність: 014 Середня освіта (Історія)
освітня програма: Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, старший
викладач кафедри історії, правознавства та
методики навчання
Крижанівський Віталій Михайлович

Допущено до захисту

« ____ » _____ 2023 р.

Завідувач кафедри

_____ А.П. Гриценко

Дата захисту: « ____ » _____ 2023 р.

Оцінка _____

Підписи членів ЕК:

Глухів 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАРОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ В ІРЛАНДІЇ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	8
РОЗДІЛ 2. РОЗГОРТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ В ІРЛАНДІЇ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	23
2.1 Національно-визвольний рух в Ірландії в ХІХ ст.....	23
2.2 Національно-визвольна боротьба 1900–1916 рр.....	36
РОЗДІЛ 3. ВІЙНА ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА ПРОГОЛОШЕННЯ ІРЛАНДСЬКОЇ ВІЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ 1919–1923 РР.	45
РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ НА УРОКАХ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ У ШКОЛІ.....	55
4.1. Особливості вивчення всесвітньої історії у 9 -10 класах.....	55
4.2. Аналіз уроку всесвітньої історії для 9 класу із використанням матеріалів дослідження на тему: Національно-визвольна боротьба в Ірландії (ХІХ ст. - 1923 р.).....	67
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	78
ДОДАТКИ	83

ВСТУП

Актуальність теми. На рубежі ХХ–ХХІ ст. національні рухи привертають все більшу увагу світової громадськості. Дослідження феномена націоналізму продовжує залишатися актуальним напрямком політології, соціології та історичної науки вже протягом трьох десятиліть. Слід зазначити, що аналогічні масштабні процеси пробудження нації проходили вже наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Осмислення цих процесів дозволить глибше зрозуміти сучасну ситуацію.

Історія будь-якого народу є повчальною. У цьому відношенні історія Ірландії не є винятком. Вона свідчить про трагічну долю народу, який із ХІІ ст. став жертвою іноземного завоювання і в повній мірі звідав усі негативи багатовікової колоніальної експлуатації і національного гніту. На карті світу знайдеться небагато країн, де сучасність так тісно пов'язана із процесами далекого минулого. Витоки поділу Ірландії, який зберігається і сьогодні, гострі соціальні і політичні конфлікти в шести північно-ірландських графствах, що лишилися в складі Об'єднаного Королівства Великобританії і Північної Ірландії криються в глибинах історії. В історичному минулому Ірландії було і багатовікове пригноблення пануючим сусіднім народом, і збройна боротьба проти завойовників, і обмеження в правах за релігійними і національними ознаками, і вигнання ірландців зі своїх земель.

Ці та ряд інших факторів переконують у актуальності поглибленого дослідження теми «Національно-визвольна боротьба в Ірландії (ХІХ ст. – 1923 р.)».

Об'єкт дослідження – національно-визвольна боротьба ірландського народу в ХІХ ст. – 1923 р.

Предметом дослідження є збройні повстання і виступи в Ірландії в ХІХ ст. – початку ХХ ст., війна за незалежність 1919–1921 рр. та Громадянська війна 1922–1923 рр.

Мета магістерської роботи полягає в дослідженні, на базі масивного комплексу джерел та історіографії процесу еволюції боротьби ірландського народу проти Англії в XIX ст. по 1923 р.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- проаналізувати наростання національно-визвольної боротьби в Ірландії в XIX – на початку XX ст.;
- простежити процес розгортання національно-визвольної боротьби в Ірландії в XIX – на початку XX ст.;
- охарактеризувати війну за незалежність та проголошення Ірландської Вільної держави 1919–1923 рр.;
- охарактеризувати особливості вивчення всесвітньої історії Нового та Новітнього часу у школі;
- проаналізувати авторську розробку плану-конспекту уроку з всесвітньої історії у 9 класі із застосуванням матеріалів даного дослідження;
- проаналізувати авторську розробку плану-конспекту уроку з всесвітньої історії у 10 класі із застосуванням матеріалів даного дослідження.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період XIX ст. – 1923 р. (проголошення Ірландської Вільної держави).

Територіальні межі – Об'єднане Королівство Великобританії і Північної Ірландії.

Історіографія. Дана тема займає вагоме місце як в зарубіжній, так і в вітчизняній історіографії. Цінний матеріал для нашого дослідження містить видана у 1980 р. «История Ирландии» [11]. Ця колективна праця Л. І. Гольмана, А. Д. Колпакова, В. Е. Куніної, Ю. М. Саприкіна розглядає антиколоніальну боротьбу Ірландії в контексті соціально-економічного і політичного розвитку країни.

Ф. Крушинський у роботі «Національна революція в Ірландії» [27] використовує історичні праці Дайси, Петра Фредерікса, Густава Бомона, Сімони

Тері, М. Бове, Ж. Гобльє, спогади й описи мандрівників. Він зосереджує увагу на повсякденному житті ірландського народу, аналізує причини занепаду духовного життя, виводячи його корені із загального занепаду політичного та економічного життя цієї країни, спростовує твердження істориків, спрямовані проти ірландського народу. Книга охоплює часові рамки від найдавніших часів до 1921 р., коли Ірландія здобула незалежність.

Боротьбі ірландців проти англійського колоніального панування присвячена книга Т. С. Осипової «Освободительная борьба ирландского народа против английской колонизации» [35]. На достатній джерельній базі автор простежує хід масових антианглійських виступів і виявляє причини, що лежать в основі визвольних воєн ірландського народу – земельну експропріацію, перешкоди вільної економічної діяльності, постійне приниження національної гідності. Водночас автор недооцінює роль релігійних факторів.

Чільне місце в нашому дослідженні займає монографія Є. Б. Черняка «Массовое движение в Англии и Ирландии в конце XVIII – начале XIX в.» [51], яка представляє собою ґрунтовне і глибоке дослідження однієї з найбільш важливих віх в ірландській історії – революційного руху «Об'єднаних ірландців», його складу, характеру, програми та діяльності. У книзі детально аналізується хід ірландського повстання 1798 р., а також розкриваються зв'язки, що існували між «Об'єднаними ірландцями» і революційними колами в Англії та Шотландії.

Досить важливою є робота О. Ю. Полякової «Ольстер: истоки трагедии» [40], в якій вона розглядає історичні корені ольстерського питання починаючи з XVII ст. Автор доходить висновку, що справжні причини ольстерської проблеми криються не в релігійних відмінностях ірландського населення, а в серйозних соціально-економічних і політичних процесах. У роботі докладно розглядаються події, що передували англо-ірландській війні, аналізується сама війна. Причиною війни Полякова вважає зростання національного самоусвідомлення та рух за незалежність в Ірландії, з одного боку, з іншого – спроби Великобританії зберегти своє панівне становище на «Зеленому острові».

Значну увагу привертає праця Пітера Невілла «Ірландія: Історія країни» [34]. У книзі зібраний численний матеріал по всій історії країни від найдавніших часів до сьогодення. Значна увага приділяється аналізу діяльності визначних громадських та політичних діячів як Ірландії так і Великобританії.

У книжці відомого автора Джона МакКормака «Історія Ірландії» [28] розповідається про історію ірландського народу від періоду перших поселенців (бл. VII ст. до н.е.) аж до наших днів. Цікавий текстовий матеріал, побудований на реальних історичних подіях, дотепні малюнки й ілюстрації, уривки з ірландського фольклору. У кінці кожного розділу наводяться цікаві факти з історії Ірландії та біографії видатних громадян країни – полководців, митців, учених і політиків.

Слід виокремити роботи російських вчених Дурова В. І. «Трансформація тактики ірландського націоналізму в роки Першої світової війни» [14] та Костяєва Е. В. «Відношення російської соціал-демократії до вирішення «проклятого ірландського питання» в роки Першої світової війни» [24]. В них розкривається становище Ірландії під час Першої світової війни, розвиток боротьби та зовнішньої політики в даний період.

Важливо відзначити монографію Дашковської О. Р. «Жінка як суб'єкт права в аспекті гендерної рівності» [12]. В роботі зазначається про особливий рис ірландського націоналізму – активну участь з боку жінок.

У сучасній українській науковій літературі теж має місце дослідження окремих аспектів антиколоніального руху ірландців. Серед істориків, які зверталися до цієї проблематики слід відзначити Я. Іляша [33], Т. О. Волкова [8], О. В. Гончарук [10]. В українській історичній науці національна історія Ірландії розглядається в контексті вивчення актуальних питань розвитку Великої Британії та європейських інтеграційних процесів.

Щодо джерельної бази, то вагоме місце займають наступні документи: «Act of Union United Kingdom 1801» [2], «Акт о Конституции Свободного ірландського державства 1922» [1], «Соглашение между Великобританией и

Ирландией» [47]. Це найважливіші документи Ірландії в досліджуваний період, адже вони відіграли ключову роль в ході історії країни.

Слід виокремити «Речь Ч. Парнелла на митинге в Эннисе» [44]. Зазначений документ відображає народні настрої ірландців, щодо англійських орендаторів у другій половині XIX ст..

Методологічна основа дослідження. При написанні роботи використовувалися проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний та описово-аналітичний методи дослідження, що передбачає комплексний підхід до вивчення проблеми.

Структура роботи обсягом 110 сторінок, чітко підпорядкована меті й завданням. Відповідно до мети та завдань дослідження магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку опрацьованої літератури та джерел (всього 54 найменувань) та додатків (7).

РОЗДІЛ 1. НАРОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ В ІРЛАНДІЇ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Історія Ірландії в історичній літературі зводиться часто до розкриття двох проблем: боротьба з Англією та війна за незалежність. Боротьба «Зеленого Острова» розгорталася впродовж століть у різних формах і залежала від історичних умов. Часто ця боротьба призводила до збройних повстань проти загарбників, які хоч і закінчувалися невдачами, та все ж не проходили марно, формували ментальність ірландців та прокладали шлях до остаточного визволення.

Наростання кризової ситуації на початку нового часу, що призвела до чисельних збройних повстань та виступів у цей період, було зумовлене причинами, які сильно впливали на історичний розвиток країни. А результат цих повстань посилив боротьбу в другій половині ХІХ – першій чверті ХХ ст.

Об'єктом експансії з боку сусідньої Англії – сильної держави, в якій після нормандського завоювання 1066 р. завершився процес становлення феодальних відносин, Ірландія стала в другій половині ХІІ ст. (Див. додаток 1). У цей час вона переживала сильну економічну і соціальну кризу, що була викликана попереднім норманським завоюванням та міжусобними війнами місцевих вождів. Ірландські вожді, як зазначається в одній із хронік, з початку «не надали значення» вторгненню англійських лицарів, а коли небезпека завоювання Ірландії чужоземцями стала реальною, виявилось, що час згаяно і об'єднати сили проти них неможливо. Цьому заважала передусім ворожнеча між вождями. До того ж ірландське духовенство на синоді в Армі, зібраному в 1171 р., оголосило вторгнення англо-нормандських лицарів «карою божою за гріхи ірландців» і закликала їх підкоритися завойовникам. З того часу і почалася багатовікова боротьба ірландців проти британської імперії [11, 4].

На початку нового часу, а саме в першій половині XVII ст. загострилися англо-ірландські протиріччя на релігійному ґрунті.

Слід зазначити, що релігійне питання є наріжним каменем в історії боротьби цих двох країн. Ще у VI–VIII ст. Ірландія була одним з центрів християнства в Європі, звідки воно стало поширюватися і на інші території. «Островом святих і вчених» називали її у той час.

Наприкінці XI ст. у Західній Європі значно зріс вплив папства. Ірландська церква стала одним з об'єктів його теократичної політики, що проводилася під знаком «Очищення та єдності». Синод в Келлсі 1152 р. (його проводив присланий в Ірландію папський легат) визнав верховенство папи над ірландською церквою, засудив шлюби серед духовенства і конкубінат (позашлюбне співжиття), оголосив десятину обов'язковим для всіх церковним податком, підтвердив незалежність католицького духовенства від податків та юрисдикції світської влади і створив чотири архієпископства – Арма, Дублін, Кашел і Туам, залишивши старшинство за архієпископом Арма. Однак, незважаючи на це, нижче духовенство дотримувалося старих церковних порядків [11, 6–7].

Через три роки після синоду в Келлсі до Риму прибув посол англійського короля Генріха II Плантагенета з проханням дозволити завоювати Ірландію і завершити підпорядкування ірландської церкви римському престолу. Папа Адріан IV (англієць за походженням) не тільки освятив вторгнення до Ірландії, а й подарував королю титул лорда цієї країни. Хоча папа не мав юридичних прав на цей дозвіл, союз з англійським королем з метою завоювання Ірландії практично був укладений [45].

Союз завойовників з католицькою церквою був оплачений великими земельними пожалуваннями церкві, зазвичай на вигідних для неї умовах «вільної милостині». У маленькій Ірландії в період середньовіччя налічувалося більше 500 монастирів і братств. Багато з них були засновані англійськими королями і баронами. Але з часом ірландське духовенство почало зазнавати утисків.

З метою посилення влади англійського короля в Ірландії, у 1361 р. намісником був призначений другий син Едуарда III – Ліонель Кларенс. У 1366 р. ним був скликаний ірландський парламент у Кілкенні, який прийняв 35 різних статутів, що отримали назву Кілкеннійські статuti. У преамбулі до цих статутів вказувалося на ірландизацію англійців як на основну причину послаблення влади англійської корони над Ірландією. Парламент наказав усім англійцям під загрозою конфіскації їхніх земельних володінь або ув'язнення говорити тільки англійською мовою, одягатися в англійський одяг, дотримуватися англійських звичаїв, носити англійські імена, не приймати у своїх будинках ірландських бардів та музикантів, тому що вони відвідуючи будинки англійців, шпигують на користь «ірландців-ворогів». Заборонялося також продавати ірландцям коней і зброю, а у воєнний час продукти харчування, допускати на англійських територіях ірландців на церковні посади і надавати їм приміщення для релігійних цілей [11, 11].

Коли Генріх VIII, розірвавши відносини з Римом, в 1534 р. став главою англіканської церкви, боротьба в Ірландії проти англійських завойовників спалахнула з новою силою і велася під гаслами захисту католицизму. Глава опозиційного католицького духовенства архієпископ Арма Кромер у своїх проповідях стверджував, що Ірландія ніколи і нікому не підкорялася, крім папи, якому і належить бути її правителем. Це змусило Генріха VIII поспішити із здійсненням заходів щодо підпорядкування Ірландії та перетворенню її в королівську колонію [45].

Насамперед великі надії покладалися на реформацію, в результаті якої англійський король, ставши носієм верховної церковної влади в Ірландії, міг швидше домогтися від вождів підпорядкування, а секуляризація церковної власності збільшила б його доходи. До початку реформації в Ірландії налічувалося 563 монастиря і пріорату; крім того, по країні було розкидано близько 2 тис. монастирських готелів, богаділень і притулків, а щорічні доходи, які отримувала ірландська церква, нараховували в 110 тис. ф. ст.

Англiканська реформація церкви i конфiскація на користь корони десятини, земель та майна монастирiв в Iрландiї була здiйснена королiвським урядом на пiдставi постанов дублiнського парламенту, прийнятих у перiод з 1536 по 1541 рр. У 1538 р. намісник у супроводі англійських загонiв пройшов від Трiма до Кавана, руйнуючи церкви, статуї святих та інші предмети культу. Була знищена i статуя Патрiка в церкві в Дауні, одна з найбільш шанованих святинь iрландських католикiв. «Вони розбивали i спалювали священні зображення, вiвтарі i моцi святих Iрландiї та Англiї», – з болем зауважує автор «Анналiв чотирьох магістрiв», порiвнюючи цi насильства з переслiдуванням християн у Римській iмперiї [11, 24–25].

Значна частина секуляризованих земель була роздана в якостi пожалування свiтським власникам, втому числi i представникам англо-iрландської знатi в цiлях добитися їх вiдданостi коронi. Але iрландські селяни залишилися прихильниками католицької церкви; католиками були й багато англо-iрландських лордiв, iрландських вождiв. За це вони i пiддавалися переслiдуванням.

За Єлизавети I були введені каральні закони проти католикiв: iрландський парламент 1560 р. пiдтвердив акт про церковну супрематiю (верховенство) англійського короля i встановив суворі покарання за вiдмову визнати супрематiю, ввiв англiканський молитовник, заборонив католицьку месу i зобов'язав всiх iрландцiв вiдвiдувати англiканську службу в недiльні днi, а за кожне невiдвiдування платити штраф в 12 пенсiв (Якiв Стюарт карав за це навіть тюремним ув'язненням). Проте в цiлому по країні здiйснення Реформацiї, особливо в глухих районах острова, затяглося аж до англійської революцiї XVII ст. [35].

Так в Iрландiї пiсля Реформацiї постали двi церкви: одна – англiканська (чужоземна), офiційна, iнша – католицька (переслiдувана англійськими властями), визнана бiльшiстю жителiв острова. Нерiдко католики платили двi десятини: одну – англiканській церкві з примусу й iншу – католицькiй церкві, добровiльно. Оскiльки Реформація i переслiдування католикiв сприяли

збільшенню еміграції з Ірландії, папа римський, а також королі католицьких країн отримали можливість використовувати ірландських емігрантів-католиків у своїх контрреформаторських цілях [35].

З метою зміцнити позиції англіканської церкви в Ірландії лорд Страффорд створив Вищу комісію з церковних справ, посилив гоніння на католиків, релігійну та політичну дискримінацію. Невдоволення релігійною політикою корони ще більше зростає, коли в 1639 р. Карл I зажадав від усіх підданих, в тому числі і пуритан, дати клятву визнання англійського короля главою церкви [11,13].

З середини 80-х рр. XVIII ст. у Північній Ірландії при заохоченні лендлордів стали виникати загони «досвітніх хлопців», наwerbовані з дрібних орендарів-протестантів і пресвітеріан, а також з декласованих елементів. Ці загони вторгалися в селища католиків, часто під приводом розшуку зброї, якої католикам не дозволяли тримати, грабували і підпалювали будинки католицьких орендарів, здійснювали проти них терористичні акти (напади відбувалися вночі, перед світанком, звідси і назва «досвітні хлопці») [27].

Ще однією з головних причин є соціальне гноблення. Слід повернутися до союзу папи римського і Генріха II. Адже справжні задуми короля були набагато ширшими, ніж встановлення влади папи в Ірландії. Він прагнув підпорядкувати собі всі Британські острови, включаючи Уельс, Шотландію та Ірландію. Завоювання Ірландії, крім розширення володінь та збільшення доходів короля повинно було, на його думку, відвернути баронів і лицарів від боротьби проти посилення королівської влади, чого Генріх дуже наполегливо домагався в своєму англо-французькому королівстві.

У великій, очолюваній ним ієрархії класу феодалів було чимало агресивно налаштованих англо-нормандських баронів і лицарів – жадібних авантюристів, яким участь у внутрішніх міжусобицях або в завойовницьких походах в інші країни уявлялося досить привабливою та вигідною справою. Вони вже вели війни в сусідньому Уельсі і приєднали до Англії його південно-західну частину. Вторгнення до Ірландії обіцяло їм крім військової

здобичі придбання нових земель, багатство і піднесення по ієрархічній драбині [11, 6–7].

На завойованих англійцями територіях міста копіювали порядки міського ладу Англії, будучи опорою панування англійських феодалів-завойовників. Міськими вольностями користувалися тільки вільні городяни з англійців та інші іноземці; торгувати з ірландцями навіть на нескорених територіях городянам заборонялося.

В силу деяких обставин на завойованих територіях Ірландії управління здійснювали англо-норманські барони. Англійські барони, користуючись безправним становищем ірландців, здійснювали над ними насильства, грабували їх. Оскільки на ірландців не поширювалося англійське загальне право, вони вважалися людьми поза законом. Кожен англієць мав право чинити з ірландцем, як йому хотілось, – самочинно відняти у нього землю та інше майно, навіть убити його [11, 7–8].

З початку англійського вторгнення весь острів виявився розділеним на дві фактично самостійні, як в економічному, так і в політичному відношенні частини: Пейл – область англійського панування і нескорену Ірландію, так стали називати не захоплені англійцями території. Обидві ці частини практично перебували в стані безперервної війни, а наполегливо проведена англійцями дискримінація ірландців ще більш загострювала ворожнечу між ними [11, 11].

У той же час нащадки чужоземних феодалів, що стали «жити по-ірландськи», не об'єдналися з ірландською місцевою знаттю. Їх благополуччя, незважаючи на асиміляцію з корінним населенням, було засновано на експропріації та дискримінації ірландців як пригнобленого народу. Це була нова місцева знать, інтереси якої були пов'язані більше з колонією, ніж з метрополією, і були не тільки феодално-сепаратистськими стосовно влади англійського короля в Пейлі, а й колонізаторськими по відношенню до корінних ірландців, включаючи і кланову знать. Тому ворожнеча до корінних ірландців англо-ірландської знаті була тим фактором

в історії Ірландії наступного періоду, який послаблював визвольну боротьбу [35].

Земельне питання в період середньовіччя було ключовим у розвитку західноєвропейських країн, адже це час панування феодальних відносин, де земля виступала головним засобом виробництва. Тому англійське завоювання Ірландії було феодальною експансією, метою якої було «придбання земель» і створення феодальної колонії. У результаті англійського вторгнення до Ірландії у XII ст. майже 1/3 земель стала власністю англійських світських і духовних феодалів, які почали її заселяти; король же присвоїв собі права верховного власника по відношенню до володінь баронів і включив їх в свою ієрархію. Ірландські вожді в 1317 р. у своїй ремонстрації папі римському мали всі підстави заявити про узурпаторський характер створеного короною землеволодіння англійських завойовників. «...Для них вважається законним віднімати у нас силою зброї все, що вони можуть забрати із земель і володінь», – йшлося в цій ремонстрації [11, 10].

Експлуатацію захоплених в Ірландії земель завойовники здійснювали за допомогою англійської маноріальної системи з притаманними їй доменом, залежними від лорда-манора триманнями, з рентами та іншими поборами з утримувачів, що становили основний дохід лорда-манора, з маноріальною курією та судовою залежністю від лорда-манора всіх невільних держателів. Незабаром після вторгнення Пейл за зразком метрополії був покритий манорами [45].

Англійське нашествя «забрало в Ірландії будь-яку можливість розвитку і відкинуло її на століття назад, і притому саме починаючи з XII ст.». У результаті у ірландців були відняті багаті і родючі землі в Ленстері та інших провінціях, що позбавило їх можливості нормально займатися землеробством і прирєкло, таким чином, розвиток продуктивних сил країни на тривалий застій; вони були відтіснені в ліси, болота і гори, у них була захоплена найбільш важлива частина морського узбережжя з великими портами.

Особливо важливе значення в процесі підпорядкування Ірландії англійській короні у XVI–XVII ст. мала аграрна політика Тюдорів і перших Стюартів. Вона полягала в тому, що проводилися «здача і нове дарування маєтків», а також масові конфіскації землі у ірландців і заселення їх англійцями [11, 14].

Саме користуючись титулом короля всієї Ірландії, Генріх VIII став наполегливо проводити політику здачі та нового пожалування маєтків. Сутність цієї політики зводилася до того, що король, порушуючи права кланів і септів на землю, приймав від лояльних ірландських вождів підвладні їм території і жалював їх цим вождям, як своїм безпосереднім власникам—васалам зазвичай на правах лицарського тримання, з видачі жалюваної грамоти та присвоєнням титулу відповідно до англійської феодалної ієрархії, підпорядковуючи таким чином їх своїй владі. Щоб закріпити відданість великих вождів, король зазвичай жалював їм ще землі монастирів, які перебували на їх територіях, а також землі зі свого домену поблизу Дубліна [11, 14].

Вся тяжкість проведеної Тюдорами і першими Стюартами політики лягала насамперед на плечі селян. Не дивно, що, як свідчить сучасник, ірландські селяни «ненавиділи» англійців «більше, ніж їх релігію». Доля експропрійованих і насильно звільнених від кланових зв'язків ірландських селян складалася по різному. Багато з них були змушені покинути батьківщину і відправитися до Англії та інші країни Європи, поповнивши ряди незаможного люду. Частина експропрійованих селян в самій Ірландії стали найманими робітниками з усіма наслідками, які вийшли з даної ситуації.

Але в умовах колоніального режиму і економічної відсталості Ірландії не наймана праця стала основною формою експлуатації обезземелених селян, а рента за дрібну, на короткі терміни, оренду землі в англійських колоністів, ірландської знаті і заможних ірландців-фригольдерів. Вона була набагато вища ренти, що стягувалася з власників-англійців [35].

У XVI–XVII ст. нове дворянство Англії у союзі з буржуазією здійснило аграрний переворот, насильно знищуючи селянське землеволодіння і створюючи буржуазну форму землеволодіння у вигляді лендлордизму за новою, вільною, чисто капіталістичною орендою [11, 17].

Наступною причиною посилення національно-визвольної боротьби в Ірландії була економічна проблема.

Ірландія в XVII ст. залишалася економічно відсталою країною. Основні предмети експорту вивозилися в необробленому вигляді, власне ремесло розвивалося повільно, і багато товарів імпортувалися з інших країн. Англійський уряд, на чолі якого стояв лорд Страффорд збільшив мита на ці товари з 1/12 до 1/5–1/3 їх вартості. Він увів також монополію на тютюн, крохмаль, металевий посуд, скло, курильні трубки та інші товари. Все це призвело до подорожання товарів. Особливо суворо обмежувався розвиток в Ірландії суконного виробництва, яким поряд з ремісниками займалися і селяни. Замість цього пропонувалося сіяти льон і виготовляти з нього полотно. «Його превосходительство намісник вважає, що вироблення сукна не слід заохочувати в Ірландському королівстві, щоб не заподіяти шкоди цій промисловості в Англії» – говорилося в одному документі. У результаті безліч сімей ірландських ремісників і селян розорилося [11,13].

Не менш важливою проблемою був процес асиміляції ірландців з англійськими колонізаторами. Його результати особливо позначилися в XIV–XV ст. Це був цілком природний процес, у ході якого невелика група феодалів-завойовників за відсутності масової колонізації з метрополії через два-три покоління зазвичай повністю асимілювалася з місцевим населенням, перейнявши його звичаї і культуру. Але в Ірландії цьому сприяла ще й еволюція помісного ладу англійських феодалів-колонізаторів, а також те, що в багатьох англійських манорах значно збільшилася кількість утримувачів з вільних ірландців [45].

У зв'язку з процесом розкладання феодальних відносин і первинного накопичення капіталу в Англії в XVI – на початку XVII ст. до Ірландії

хлинула маса англійців – шукачів наживи, так званих авантюристів, які сподівалися тут швидко розбагатіти і піднятися. На противагу англо-ірландській знаті сучасники називали їх «новими англійцями». Частина цих авантюристів, особливо вихідці з дворян і аристократи, отримували землі як колоністи конфіскованих короною територій, інша частина стали сервіторами короля, зайнявши в його апараті і в армії вигідні посади. Чимало «нових англійців», наприкінці XVI – початку XVII ст. розбагатівши в Ірландії, стали дворянами. Їх титуловані представники засідали в Таємній раді в Дубліні і займали найважливіші пости в адміністративному та військовому апараті [45].

Перетворення Ірландії в XVI – першої половини XVII ст. в королівську колонію істотно змінило становище класів і соціальних груп її населення і підсилило національно-визвольну боротьбу.

Ірландські феодали – кланова знать, що панувала в ірландському суспільстві при клановій системі, – у XVII ст. значно збідніли і розшарувалися. Найбільш впливові і войовничі представники цієї знаті в результаті репресій англійських королів і завойовницьких війн в Ірландії, які вела Єлизавета I, були знищені або втекли за кордон, а політична й економічна могутність їх родичів, що залишилися в Ірландії, було ґрунтовно підірвано скасуванням кланової системи і земельними конфіскаціями кінця XVI – початку XVII ст. [11, 15].

Вони ненавиділи своїх експропріаторів і поневолювачів – англійських колонізаторів і, незважаючи на всі репресії, продовжували вести з ними таємну і явну боротьбу, щоб повернути собі землі і владу.

Іншу групу ірландської знаті сучасники називали «древніми англійцями», маючи на увазі під цим терміном англо-ірландців. У XVII ст. нащадки їх в основному були лояльні до англійського короля. Вони займали більш привілейоване становище порівняно з ірландською знаттю, володіли великими земельними угіддями, які були подаровані англійськими королями і забезпечені англійським феодалним правом; багато з них мали титули

англійських дворян. Англо-ірландці всіляко прагнули захистити себе від конфіскацій та фіскального гніту Стюартів [11, 16].

Всі групи місцевої знаті в Ірландії переживали в першій половині XVII ст. занепад. Його причини полягали не тільки в загальних умовах, що породила в XVI–XVII ст. криза феодалного господарства, а й у специфічних особливостях розвитку Ірландії, що підсилили і загострили весь цей процес, тобто в тривалому економічному і соціальному застої, пов'язаному із завоюванням країни англійцями, в їх колонізаторській політиці, в земельному грабежі, фіскальному гніті корони. Матеріальне зубожіння ірландських і англо-ірландських феодалів у першій половині XVII ст. посилювало їх невдоволення англійським пануванням [45].

Таким чином, до початку 40-х рр. XVII ст. в Ірландії склалися передумови для піднесення національно-визвольної боротьби. Вона була викликана релігійними протиріччями, економічним занепадом, соціальним гнобленням ірландців завойовниками та матеріальним зубожінням місцевої знаті. Повстання другої половини XVII ст. (1641–1652 рр., 1689–1691 рр.) призвели до остаточного завоювання Ірландії Англією (Див. додаток 2). Відповідно це понесло за собою значні демографічні втрати, занепад промисловості та посилення релігійної і расової дискримінації ірландського народу.

До цих причин у XVIII ст. додається зовнішній фактор – наростання революційної ситуації у Франції та війна за незалежність в США. У цих умовах бунтівна Ірландія, що знаходилася в безпосередній близькості від метрополії, стала воістину найбільш вразливим місцем Британської імперії. Прагнучи за всяку ціну зберегти свою владу над сусіднім островом і запобігти перетворення його в плацдарм для французів, правлячі кола Англії змушені були маневрувати, відмовлятися від найбільш грубих і ненависних форм гноблення. Водночас їхня політика в Ірландії набувала все більш витончені і підступні риси. Окремі поступки і демагогічні обіцянки поєднувалися з поліцейським терором і провокаціями [51].

Англійська влада намагалися боротися з проявом солідарності з повсталою Америкою звичайними методами. Було встановлено найсуворішу заборону на вивезення з ірландських портів продовольчих товарів в інші країни, вжито заходів щодо припинення всяких відносин Ірландії з американськими колоніями. Однак збудження в Ірландії посилювалося. Приклад успішної боротьби проти колоніального рабства надихав ірландців. В рядах американських повстанців билосся чимало вихідців з Ірландії, чимало їх побувало в Американській республіці і після закінчення війни. Революційні настрої і хвилювання в ірландському суспільстві призвели до повстання 1798 р. під керівництвом Теобальда Уолфа Тона [5, 30; 10].

XIX ст. розпочалося для Ірландії унією 1801 р. – унія, що проголошувала створення Об'єднаного Королівства Великобританії та Ірландії. Вона остаточно визначила статус острова: в політичному відношенні вона стала безправною провінцією, в економічному – землеробським округом, постачальником дешевої робочої сили та сировини, ринком збуту для англійської та шотландської буржуазії. Саме в цей час відбувається нова хвиля загострення англо-ірландських протиріч [2; 11, 74].

На перше місце в 20-х рр. XIX ст. виступає релігійне питання. І стосувалося воно надання католицькому населенню політичних прав («емансипація католиків»). Широка підтримка, надана селянськими масами і міськими низами, які вбачали в його рішенні також і шлях до ослаблення гніту лендлордів, свідчила про те, що рух носить не тільки релігійний характер. Очолювала його Католицька асоціація, створена в 1823 р. з ініціативи представника поміщицьких кіл адвоката Даніела О'Коннела [11,76].

У 1829 р. парламент прийняв білль про «емансипацію католиків». За умови складення присяги вірності королівській династії ірландці-католики отримували політичні права, в тому числі право обрання в парламент, хоча як і раніше не могли займати вищі державні посади. Одночасно в Ірландії збільшується виборчий ценз при виборах в палату обшин з 40 шил. до 10 ф.ст.

Таким чином, частина виборців-орендарів відсторонялася від участі у виборах [11,76].

Дана ситуація висуває на друге місце соціальні проблеми. Країна постійно перебувала у стані облоги. Один репресивний закон змінювався іншим. У 1801–1805 рр. діяв акт «проти заколотників»; в червні 1807 р. британський парламент прийняв одразу два закони – ще один акт проти заколотників і акт про зберігання зброї, що діяли до 1810 р. Згідно з цими законами, намісник міг оголосити будь-яке графство «в стані заколоту», що надавало владі право обшуку помешкань в будь-який час і арешту «всіх підозрілих». Після чотирирічної перерви ці закони були відновлені і діяли до 1818 р. включно. У 1825 р. було введено новий акт про репресії строком на три роки, який був потім відновлений в 1829–1833 рр. і доповнений на цей раз актом про призупинення конституційних гарантій [11,75].

Й без того тяжку соціальну ситуацію в Ірландії ускладнив голод 1847 – 1848 рр., який став результатом колоніальної політики Англії. Протягом трьох років не був зібраний урожай основного продукту харчування ірландських селян – картоплі. І хоча в 1845 р. в країні ще було достатньо м'яса, молочних продуктів і зерна, ці продукти були недоступні ірландським трудящим. Вони йшли на продаж заради внесення орендної плати, вивозилися в Англію. У 1845 р. загинуло 500 тис. ірландців, в 1848 р. – більше 300 тис. Супутники голоду – хвороби також косили людей. Тільки в 1847 р. від тифозної лихоманки загинуло більше 250 тис. чоловік [34, 180].

Причиною загострення економічних протиріч на даному етапі став аграрний переворот, що був пов'язаний з переведенням сільського господарства на нові, капіталістичні рейки. Процес цей тривав протягом усієї другої половини XIX і початку XX ст. Однак початкова його стадія, яка охоплювала перші десятиліття цього періоду, коли капіталістична перебудова сільського господарства супроводжувалася крутою ламкою старих соціальних відносин, була особливо болісною для селянського населення. Однак, не торкнувшись основ аристократичного землеволодіння,

аграрний переворот не усунув тим самим і пережитків феодалізму в ірландському аграрному ладі. Давно назріваюча радикальна аграрна реформа в Ірландії штучно гальмувалася англійськими правлячими колами, тим самим затримуючи падіння напівфеодальних інститутів, що стали історичним анахронізмом [11, 86–87].

Аграрний переворот XIX ст. породив нову проблему – масову еміграцію з Ірландії. У результаті еміграції, скорочення народжуваності і погіршення здоров'я народу населення Ірландії, що зростало до середини XIX ст., незважаючи на всю тяжкість соціальних умов, стало чисельно падати. Ірландія перетворилася на одну з небагатьох (якщо не єдину) країн Європи з постійним, систематичним зменшенням населення.

Лише з травня 1851 р. по грудень 1866 р. з острова виїхало понад 1700 тис. чоловік. Головний еміграційний потік ірландців прямував до США і частково в Канаду. Уже в 1860 р. ірландці становили 38,9% всіх емігрантів у Сполучених Штатах Америки. Це була найбільша з імміграційних етнічних груп. Порівняно невелику кількість становили емігранти з ірландської інтелігенції – журналісти, адвокати, викладачі і т.д., багато з яких їхали до Америки з політичних мотивів. Вони продовжували жити інтересами Ірландії, зберігаючи ненависть до гнобителів і прагнучи зробити свій внесок у боротьбу за її звільнення [11, 88].

Перераховані причини надають національно-визвольній боротьбі XIX – початку XX ст. нових форм. Програвши у відкритих військових діях, котрі розгорталися під час повстань XVII–XVIII ст., ірландці змушені були вдатися до підпільної боротьби, її результатом було утворення численних організацій та партій [33, 35].

Деякі з них формувалися під впливом популярних на той час в Західній Європі ідей К. Маркса і Ф. Енгельса. Ірландські секції Міжнародного Товариства Робітників, хоча їх існування і було короткочасним, поклали початок залученню ірландського пролетаріату до ідей пролетарського інтернаціоналізму і соціалізму. Вони в зародковій формі позначили майбутнє

ірландського робітничого руху. Їх діяльність показала, що перспективним для нього може бути тільки шлях класового згуртування і зміцнення солідарності з пролетаріатом інших країн, поєднання економічної і політичної боротьби, захисту інтересів трудящих з відстоюванням національних інтересів [11,101].

Перша в історії масова міжнародна організація пролетаріату виступила прапороносцем інтернаціональної солідарності англійського і міжнародного робочого класу з Ірландією. Маркс, керуючи Генеральною Радою Інтернаціоналу, докладав усіх зусиль до того, щоб німецькі робітники виступили в підтримку руху за незалежність Ірландії, прагнув пробудити у них симпатії до феніїв, подолати великодержавні, шовіністичні забобони.

Таким чином, у XIX – на початку XX ст. в Ірландії з новою силою загострюються протиріччя з Англією, які призвели до війни за незалежність у першій половині XX ст. В першу чергу вони були пов'язані з постійним національним, релігійним, соціальним поневоленням, що тривало багато століть, і посилювалося як результат повстань XVII–XVIII ст. Релігійне питання, аграрний переворот, голод 1847–1848 рр., масова еміграція, перехід до підпільних та парламентських форм боротьби, поширення ідеї соціалізму – головні причини наростання національно-визвольного руху в Ірландії, який набував більш яскравого характеру, в порівнянні з попередніми періодами.

РОЗДІЛ 2.

РОЗГОРТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ В ІРЛАНДІЇ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Національно-визвольна боротьба ХІХ – поч. ХХ ст. тісно пов'язана з іменами низки відомих політичних та громадських діячів. Присвятили своє життя визволенню Ірландії Роберт Еммет, Даніел О'Коннелл, Томас Девіс, Джейм Стівенс, Чарльз Стюарт Парнелл, Джеймс Конноллі, Джон Редмонд, Артур Гріффітс, Джим Ларкін та інші.

Провідними організаціями, які стояли на чолі визвольного руху Ірландії в даний період були: «Молода Ірландія» (1842), «Молода Конфедерація Ірландії» (1847), Ірландське Республіканське Братство (1958), «Феніанське братство» (1958) та інші.

2.1 Національно-визвольний рух в Ірландії в ХІХ ст.

Після невдалого повстання 1798 р. в окремих частинах Ірландії – в графствах Клер (Західна Ірландія), Лімерик, Корк та інші вцілілі прихильники руху «Об'єднаних ірландців» намагалися відновити партизанську боротьбу. Коли восени 1802 р. 24-річний Роберт Еммет, брат одного з членів організації «Об'єднаних ірландців» – Томаса Еммета, став таємно готувати революційний переворот з метою досягнення незалежності Ірландії, йому вдалося знайти чимало прихильників [51].

Підтримку, зокрема, обіцяв глава партизанського загону, що діяв в горах Уїклоу, Майкл Дуайер. Змова Еммета була не просто відлунням руху «Об'єднаних ірландців», а й негативною реакцією патріотів на колонізаторський акт про унію. У плани революціонерів входило оволодіння Дублінським замком, арешт колоніальної адміністрації, захоплення казарм силами не тільки дублінських повстанців, але і загонів з Уїклоу, Кілдарі і Уексфорда, які повинні були прийти їм на допомогу.

У випадку успіху дії стали б початком загального повстання проти англійського панування. Еммет розраховував на підтримку ірландських політичних емігрантів, а також на підготовлювані в цей час в Булонському таборі Наполеоном військово-морські операції проти Англії. Змовники зуміли зібрати зброю, налагодити ковку пік. Проте вибух ракети на одному з таємних збройових складів спонукав їх перенести дату виступу з серпня на 23 липня 1803 р., хоча повстанців з Уїклоу і Кілдарі не вдалося про це попередити, а загін з Уексфорда не зміг дістатися до столиці [27].

У призначений день група людей на чолі з Емметом рушила до Дублінського замку. Після кількох вуличних сутичок і нападу на карету верховного судді (останній був убитий) стала очевидною безглуздість продовження боротьби. Учасники виступу розсіялися, багатьом вдалося сховатися. Сам Еммет через деякий час був заарештований і 20 вересня повішений. Після провалу повстання прихильникам незалежності Ірландії стало зрозуміло, що методи боротьби потрібно змінювати [34].

Протягом всієї наступної історії в Ірландії конституційний націоналізм і кривавий заколот розвивалися паралельно, поперемінно виходячи на перший план. Після 1803 р. чоловік, що вийшов битися з бунтівниками Еммета, зробив висновок, що, якщо Ірландія хоче домогтися хоч якоїсь незалежності, він повинен зробити це мирним шляхом. Цією людиною був Деніел О'Коннелл (1775–1847), інакше Визволитель, багатьма визнаний як один з найвідоміших політичних діячів Ірландії XIX ст. [28, 172].

Даніел О'Коннелл стояв на чолі руху за права ірландців і незалежність країни протягом 1829–1843 рр. У кар'єрі Даніела О'Коннелла були дві великі мети – католицька емансипація та анулювання акту про унію. Одна мета була досягнута, а інша призвела до поразки, а потім і до справжньої трагедії. Була сформована «Католицька асоціація». У неї могли вступити селяни, виплачуючи по одному пенсу на місяць. Асоціацію організували католики, що належали до середнього класу. Ідея духовної емансипації

залучила в організацію католицьке духовенство (дії, спрямовані на відміну акта про унію, вони підтримували з меншим ентузіазмом).

Як зазначає П. Невілл: «Починаючи з 1826 р., посилювався тиск на Вестмінстер і О'Коннелл досяг успіху в організації так званих «гігантських зібрань». Збиралися великі натовпи, вимуштрувані майже по-армійському, і хоча О'Коннелл завжди підкреслював неприйняття насильства, від таких натовпів наводив жах на владу. Історики сперечаються, якою мірою ці зібрання становили загрозу, незважаючи на заяви О'Коннелла про незастосування насильства. Цими зборами О'Коннелл, хотів сказати: ви бачите велику масу моїх дисциплінованих прихильників, але що буде, коли вони перестануть коритися?» [34, 174].

Доказом незаперечної харизми О'Коннелла стала перемога в 1828 р. на виборах в Іст Клері над іншим католиком, що виступав, проти емансипації. Ця обставина змусила діяти тодішнього британського прем'єр-міністра, сера Роберта Піля. У 1829 р. було затверджено Акт про католицьку емансипацію. Згідно цьому закону, католики могли стати членами англійського парламенту, незважаючи на обмеження, що залишалися для них в інших сферах суспільного життя [34, 174].

Як зазначає з даного приводу Г. Афанасьєв: «Ми бачили, що разом з політичним рухом в Ірландії іде рука об руку повернення католикам їх громадянських прав. Завдяки частково силі даного руху, а частково сприятливим умовам ірландці досягли своєї мети. Парламент Ірландії отримав самостійність, і маса населення, що складалася із католиків, отримала виборче право, не маючи права бути обраними. Багато що треба було зробити для суспільного благополуччя, але Англія знову побачила загрозу для себе в політичній незалежності Ірландії...Але емансипація католиків продовжувалася» [6, 155].

Здобувши успіх у своїй першій кампанії, О'Коннелл приступив до іншого завдання – скасування акту про унію. Знову на вулицях з'явилися «гігантські зібрання» з ірландськими символами (наприклад, прапорами із

зображенням вовкодавів), які так подобалися О'Коннеллу. Кампанія досягла кульмінації в 1843 р.: на старовинному королівському пагорбі Тара зібралося близько півмільйона прихильників О'Коннелла. Велике значення мали тоді його слова: «Крок за кроком ми наближаємося до великої мети – скасування унії, але наші кроки – це поступки гіганта». Британська влада назвала промову О'Коннелла блефом. Було оголошено незаконним «гігантське зібрання» в Клонтарфі, а О'Коннелла і деяких його головних прихильників заарештували, висунувши їм звинувачення в змові. О'Коннелл провів п'ять місяців у в'язниці Брайдуелл, але йому було вже під сімдесят, і його зірка на політичній арені згасла. Помер він в Генуї в 1847 р., незважаючи на свої досягнення, як звичайний вигнанець [34, 174–175].

Саме в 40-х рр. ХІХ ст. в Ірландії загострюється революційна ситуація. Голод 1845–1849 рр. на багато поколінь зіпсував англо-ірландські відносини і вплинув на саму країну. В міру того як жах голодних років відходив в історію, у Ірландії формувалася міф про те, що загибель сотень тисяч ірландців пов'язана з цілеспрямованою англійською політикою. Це явище назвали не більш і не менш, як геноцидом. Голод вписаний у чорні сторінки ірландської історії поряд з ім'ям Кромвеля і 1798 р. Список незліченних ірландських мучеників значно розширився [34, 186].

1842 р. за зразком «Молодої Італії», організованої великим італійським патріотом Мадзіні, була створена «Молода Ірландія». Ця організація по суті своїй була істинно ірландською і зберегла багато рис руху 1798 р.. Протестанти і раніше відігравали провідну роль, в тому числі ідейний натхненник організації Томас Девіс (1814–1845) – автор патріотичної балади «Знову Нація». Не менший вплив чинив на рух видавець газети «Юнайтед Айрішмен» Джон Мітчелл (1815–1875), який написав баладу «Вольф Тоун».

За іронією долі центральною фігурою «Молодої Ірландії» під час революції 1848 р. став найконсервативніший її член Вільям Сміт О'Брайен. 1847 р. створюється організація «Молода Конфедерація Ірландії». Саме під проводом цих двох організацій у серпні 1848-го р. розпочалося повстання. До

нього приєднався молодий залізничник із Кілкенні Джеймс Стівенс. Він узяв на себе командування групою погано озброєних добровольців із 40–50 осіб, які руйнували залізниці в Ірландії. Проте лідер повстання Сміт О'Браєн виявився невдалою кандидатурою вождя. Його нерішучість вражала: забороняв без дозволу власників рубати дерева для спорудження барикад, зайвий раз стріляти в поліцію, боячись кровопролиття і надмірних жертв. Головні події розгорнулися в місті Баллінгаррі, куди стягувалися невеликі сили повсталих, зокрема й загін Стівенса. Однак поліція за кілька годин оточила й розбила погано озброєних повстанців. Оскільки основна сутичка відбулася на городі біля будинку вдови МакКормак, в історії Ірландії подія отримала глузливу назву: «битва при грядці капусти вдови МакКормак». Повстання «Молодої Ірландії» та «Молодої Конфедерації Ірландії» в 1848 р. зазнало фіаско, однак воно вказало дорогу в майбутнє [28,168–169; 11; 34,190].

Розбиті революціонери рятувалися втечею в сільську місцевість. Британці виловлювали й арештовували їх по всій країні. Стівенс, який дістав два вогнепальні поранення, врятувався дивом. Юнак заховався у придорожній канаві, а згодом, щоб припинити свій розшук владою, організував власні «похорони». 19 серпня 1848 р. в газеті «Кілкенні Модерейтор» друзі опублікували некролог. Його урочисто «поховали», наклавши до домовини каміння, спорудили могилу з епітафією: «Тут спочиває Джеймс Стівенс... Помер від ран, одержаних у Баллінгаррі...». Тим часом сам Джеймс емігрував. Відтоді колишній Стівенс справді помер, натомість народився професійний революціонер, людина, яка дійшла висновку про необхідність тривалої і копіткої підготовки до нового повстання, що спиратиметься на розгалужену підпільну структуру і переросте в національну революцію [46].

Як зазначає у своїй книзі Дж. Маккормак: «Страхіття голоду і безсердечне ставлення лендлордів до наймачів залишило гіркий спомин, і багато хто вирішив зробити все, аби такого не повторилося. 1850 р.

створювалися різні товариства на захист прав наймачів по всій країні...У Дубліні 1850 р. було розпочато кампанію за участю католицьких і пресвітеріанських представників Ольстера й решти Ірландії. Найбільшим підбурювачем виступив Чарльз Гаван Даффі. Учасники кампанії заснували Ірландську лігу наймачів, яка поставила три вимоги: «постійність умов і строків володіння, справедливої ренти і свободу продажу» [28, 170].

Тим часом у 1856 р. після перебування у Франції до Ірландії повертається Джеймс Стівенс і відновлює свою діяльність. 1858 р. в день святого Патріка було засновано Ірландське Республіканське Братство (далі – ІРБ). Кожен член організації складав присягу, кажучи:

«Я,..., перед лицем Усемогутнього Бога урочисто присягаюся на вірність Ірландській Республіці, що зараз, фактично, створюється; а також клянуся у тому, що за будь-якого ризику до кінця своїх днів робитиму все, аби захистити її незалежність та цілісність; також клянуся виконувати всі накази моїх зверхників, що не суперечать заповідям Божим. Тож Боже помагай. Амінь». [28, 170].

Аналогічні відділення товариства діяли і в США, де знаходилася численна ірландська діаспора. На чолі американського ІРБ стояв Джон О'Магоні. Він дуже захоплювався міфічним ірландським героєм Фіонном МакКумгайлом і тому змінив назву організації на честь стародавніх воїнів, назвавши її «Феніанське братство». (З того часу аж до 1900 р. «феніями» називали всіх членів руху й усіх ірландських революціонерів).

В Америці на той час виникла революційна організація «Здруження пам'яті Еммета», яка намагалася допомагати крайовій організації матеріальними засобами та провокаціями в бік Англії та Росії для розпалення війни між ними, щоправда, реалізувати свої плани їй не вдалося. Після того, як організація припинила свою діяльність, у 1857–1858 рр. утворюється подібна організація із радикальною військовою позицією «Таємна військова організація», яка фактично була осередком Братства у іншій країні [37, 182–183].

Крім цього, велику увагу було звернено на підготовку військових кадрів, і хоч їх виховували в еміграції, вони мали б підкоритися першому ж заклику зі своєї заокеанської Ірландії. В той час постала в еміграції жіноча організація під назвою «Феніянське Сестрицтво». Вона проводила вишкіл зв'язківців та санітарок [37, 184].

Сам «феніянський період» в історії Ірландії знаменитий ще тим, що в цей час проявили себе багато талановитих людей, відданих своїй справі: Джон Девой, Джеремі О'Донован Росса, Джон О'Лірі, Чарльз Дж. Кікгем.

Строго конспіративна воєнізована організація феніїв ставила своїм завданням підготовку і здійснення збройного повстання для створення незалежної Ірландської республіки. Загони феніїв вербувалися переважно з робітників і наймитів, але керівна роль належала дрібній та середній буржуазії. Керівники руху дотримувалися тактики умовляння, що не спиралася на широкі маси. Це стало однією з причин невдалого результату повстання 1867 р. [11].

Влада, заздалегідь сповіщена зрадниками, вжила заходів. Повстання, внаслідок арештів було позбавлене загального керівництва, звелось до окремих сутичок з військами. Воно було жорстоко придушене англійським урядом.

Після придушення останнього повстання цього періоду, члени феніянського товариства до початку ХХ ст. займалися терористичною діяльністю, чим демонстрували непокірність і прагнення ірландців, до незалежності власної країни [11].

Організація революційного поступу не обмежувалася територією окупованої Ірландії, великий вплив на визвольний рух мала еміграція, особливо це стосувалося Америки.

Крім терористичної діяльності, основною ареною національної боротьби фенії обрали парламент. У 1870–1890 рр. рух за автономію Ірландії очолював Чарльз Стюарт Парнелл.

У травні 1870 р. у Дубліні сталася важлива подія. Під час приватної конференції в Айзека Батта з Донегала було створено Партію Гоумрул – руху за самоврядування в Ірландії. Очолив її сам Айзек Батт.

Партія мала намір досягти своєї мети конституційними засобами. У 1867 р. Батт захищав в'язнів-феніїв, в результаті чого опинився противником акту про унію Великобританії та Ірландії. Він хотів відновлення вітчизняного законодавства, без якого в Ірландії ніколи не буде справжнього процвітання і миру, і в 1872 р. допоміг заснувати Асоціацію місцевого управління (у листопаді 1873 р. її перетворили в Лігу гоумрула) [28, 170].

Вже в 1874 р. до партії приєднується Чарльз Парнелл (з ім'ям цієї історичної постаті пов'язано рух – парнеллізм). П. Невілл зазначає: «Безумовно Парнелл наділив ірландський патріотизм динамікою, але він лише підживлював ідеями нові сили ірландського суспільства зразка ХІХ ст., без них його лідерство не стало б таким ефективним» [34, 198].

21 жовтня 1879 р. було створено Ірландську національну земельну лігу на чолі з Парнеллом. Ліга стала найпотужнішим масовим рухом з часів О'Коннелла. Майкл Девітт був обраний почесним секретарем Виконавчого комітету, до якого увійшли представники гоумрулерів і феніїв; серед останніх були Патрік Еган (скарбник Ліги), Бреннан і Секстон. Офіційна програма Ліги включала вимоги зниження несправедливої орендної плати та фіксації термінів орендних договорів, припинення згону орендарів, надання країні самоврядування та створення автономного парламенту. Але в той же час зберігалася більш радикальна програма Ліги Мейо, яка вимагала повного знищення лендлордизму і повернення землі селянам, а також створення незалежної Ірландської республіки. Все революційно-демократичне крило Земельної ліги фактично притримувалося саме цієї програми, розглядаючи рішення аграрного питання тільки, як щабель в боротьбі за повну незалежність країни [34, 182; 11, 105].

На цій підставі Парнелл і його союзники-фенії затіяли те, що після 1879 р. назвуть «земельною війною». Кампанія стала відповіддю на кризу в

сільському господарстві 1870-х рр. Земельна ліга змогла продемонструвати на практиці свої можливості: у січні 1880 р. вона виграла так звану «битву в Каррарі». Наприкінці 1879 р. багато жителів Каррари отримали попередження про те, що найближчим часом їм буде вручено офіційне повідомлення про виселення за недоїмки. Тоді на допомогу прийшли місцеві відділення Земельної ліги. На початку січня за призовом їх керівників двохтисячний натовп селян протягом декількох днів перегороджував доступ агентам лендлордів до колиб підлягаючих виселенню орендарів. Озброєна охорона агентів не могла пробитися до будинків, до того ж в селах ніхто не погоджувався ні за які гроші постачати солдатів продуктами. Не було допомоги із зовні, оскільки всі дороги, що ведуть до сіл, були перекриті і охоронялися селянами. В результаті лендлорд був змушений відмовитися від виселення орендарів [34, 200; 11,106].

Аналогічні виступи селян відбувалися і в інших районах країни. При цьому став широко застосовуватися такий метод боротьби, як бойкот (назва походить від прізвища керівника маєтку лорда Ерна капітана Бойкотта, до якого вперше успішно був застосований цей метод). У січні 1880 р. на мітингу в графстві Куїнс Девітт запропонував бойкотувати всіх тих, хто бере в оренду ферму вигнаного орендаря [25, 101].

Восени 1880 р. Ч. Парнелл на мітингу в Еннісі виголосив впромову, в якій закликав населення до моральної ізоляції недобросовісних орендарів. Це значно посилювало боротьбу в країні [44, 126–127].

Ця кампанія збіглася з поверненням У. Гладстона у велику політику. У 1880 р. він знову зайняв пост прем'єр-міністра і був ще рішучіше налаштований покінчити з «ірландським питанням». Його союзниками в кабінеті лібералів були радикали сер Чарльз Ділк і Джозеф Чемберлен, але Гладстон відчував себе зобов'язаним завоювати голоси тих лібералів, які хотіли відновити в Ірландії закон, оскільки, незалежно від згоди Парнелла, прихильники феніїв стріляли в лендлордів [34, 201].

Парламентські протести та агітація Земельної ліги, дали свої результати – Гладстон запровадив 1881 р. акт про землю, який передбачав виконання трьох вимог Земельної ліги. Цей акт в значній мірі захищав права орендаря. Існували всі підстави називати цей акт Magna Carta ірландського орендаря, і він почав підривати підвалини лендлордів на ірландській землі [18, 127–128; 33, 184].

У цей час у національний рух вперше вступила нова сила – ірландські жінки, організовані в самостійну Жіночу земельну лігу, створену в січні 1881 р. за ініціативою двох сестер Ч. Парнелла – поетеси Фанні Парнелл, яка жила зі своєю матір'ю в США, і Анни Парнелл, що перебувала в Ірландії. Але сам Чарльз Парнелл заявив, що покине політику, якщо дана організація і далі займатиметься своєю діяльністю [28, 223].

Діячки Жіночої ліги замінили заарештованих членів Виконавчого комітету. Жінки збирали і розподіляли кошти, підтримували зв'язок з відділеннями основної Земельної ліги, допомагали вигнаним орендарям та сім'ям заарештованих. В ірландських містах виникла мережа відділень Жіночої земельної ліги. В значній мірі завдяки участі жінок тривала боротьба в умовах посилення реакції [12].

У жовтні 1881 р. Парнелла заарештували і посадили в Кілмінгеймську в'язницю в Дубліні. Не можна сказати, що це було особливо неприємно: у багатьох відношеннях тюремне ув'язнення Парнеллу було вигідне. Однак знаходження Парнелла у в'язниці, хоча і вигідне, було нетривалим, до того ж йому не терпілося звільнитися. Кампанія феніїв проти лендлордів провалилася, а Парнелл був зачарований любов'ю всього свого життя – Кетрін О'Ши, «дорогою королівною». Вона була дружиною Вільяма О'Ши, члена парламенту від графства Клер. Чоловік закривав очі на її зв'язок в надії, що це допоможе його політичній кар'єрі. Фактично саме Кетрін була посередницею між Гладстоном і Парнеллом, що допомогло останньому вийти з в'язниці [34, 202].

У так званого «кілмінгеймського договору», укладеного в травні 1882 р., були дві умови, нехай і не зафіксовані на папері. Парнелл зобов'язався використовувати свій вплив для припинення бунтів, а Гладстон – поблажливо поставитися до ірландського гоумрула [34, 202].

Однак такому мирному розвитку подій завадило вбивство у Фенікс-парку. У. Форстер, головний секретар в ірландським справах, пішов у відставку на знак протесту проти «кілмінгеймського договору». Його змінив лорд Фредерік Кавендіш, племінник Гладстона з боку дружини. По приїзді в Дублін, в перший же вечір, Кавендіша і його помічника Томаса Берка зарізали члени групи, що називала себе «Непереможними». Вбивства в Фенікс-парку зробили неможливою співпрацю Парнелла і лібералів, особливо коли стало відомо, що в цій справі замішані члени Земельної ліги.

З цього часу почалася так звана боротьба за гоумрул, яка точилася протягом 1885–1886 рр. Її результатом стало те, що законопроект про гоумрул попри всі намагання Гладстона так не і пройшов в парламент, а останній змушений був піти у відставку. Слід зазначити, що саме питання гоумрулу в Ірландії спричинило кризу лібералізму в Великобританії. Після відставки ліберального уряду Гладстона, консервативний уряд лорда Солсбері розпочав жорстокий наступ на національний рух Ірландії [26, 185].

Зі смертю Парнелла в жовтні 1891 р. і розколом гоумрулерів ірландський національний рух виявився значно ослабленим. Партія гоумруля не змогла організувати нову широку кампанію на підтримку автономії Ірландії після того, як палата лордів відхилила в 1893 р. другий білль про гоумрул Гладстона (в 1892–1894 рр. він знову очолював кабінет), прийнятий палатою громад [34, 211].

Поразка на політичній арені, тимчасовий спад національно-визвольної боротьби посилив присутню і раніше у частини ірландської інтелігенції тенденцію шукати шляхи розвитку національної самосвідомості насамперед у сфері духовного життя, в галузі культури та літератури. 31 червня 1893 р. письменником Дугласом Хайдом, істориком Е. Мак-Нілом та іншими, була

заснована Гельська ліга – організація, яка поставила собі за мету відродження вимерлої в результаті багатовікової колонізаторської політики ірландської мови (гельської) і кельтсько-шотландської культури. Завдяки зусиллям Ліги в Ірландії стала випускатися література, включаючи періодичні видання, ірландською мовою. Одним із активістів даної організації була член «Шинн Фейн» Еліс Мілліган. Протягом декількох років вона займала пост організатора Гельської ліги, товаришувала з Джеймсом Конноллі, засновувала численні культурні, літературні та феміністські організації з кінця XIX ст. [11,113; 3].

Як зазначає Л. Гольман: «З початку 80-х рр. в ірландського національного руху з'явився союзник в самій метрополії – ліворадикальне крило ліберальної партії, до якого примикала частина членів різного роду клубів і створених у 80-х рр. соціалістичних організацій. У програми радикальних клубів і соціалістичних груп включалася вимога надання Ірландії самоврядування та вирішення аграрного питання в інтересах ірландського селянства» [11, 114–115].

Найбільш виразно програма з ірландського питання була викладена в створеній у червні 1881 р. Демократичній федерації. Через свого керівника Гаїндмана федерація була тісно пов'язана з Земельною лігою Ірландії. З її ініціативи були утворені відділення Земельної ліги в самій Англії, Шотландії та Уельсі. Членом Виконавчого комітету Демократичної федерації став і Майкл Девітт. Ірландське питання займало велике місце в діяльності заснованої в 1884 р. Соціал-демократичної федерації і, невеликої ще в той час, групи марксистів. «Британські соціалісти, – зазначав Коннолі, – були протягом ряду років головними пропагандистами і захисниками принципів Земельної ліги перед британськими масами» [22, 278].

У 90-х рр. XIX ст. Ірландія ставала дедалі націоналістичною. Це відбувалося під впливом декількох факторів. Перший пов'язаний з утворенням тред-юніонів в Ірландії. Ще у 80-х рр. в країні появились професійні об'єднання робітників. Тред-юніони півночі, які об'єднували в

основному робочу аристократію країни, як правило, входили у відповідні тред-юніони Англії, а на півдні виникали самостійні об'єднання, на зразок Союзу сільських робітників. Менш кваліфікована частина ірландських робітників виступала спільно з англійськими «новими тред-юніонами», разом з ними вела боротьбу за 8-годинний робочий день і підвищення заробітної плати. Особливу роль відіграла Національна спілка робітників газових підприємств і чорноробів Великобританії та Ірландії, що виникла в 1889 р. і об'єднувала близько 100 тис. робітників. У її організацію багато сил вклала Елеонора Маркс, що була членом Виконавчого комітету Союзу, і генеральний секретар Союзу, робітник-соціаліст Вільям Торн. У 1894 р. в Ірландії виникло відділення Незалежної робітничої партії Великобританії. У 1896 р. було засновано ірландську Соціалістичну республіканську партію, тісно пов'язану з діяльністю видатного ірландського революціонера і борця за незалежність Ірландії Джеймса Коннолі. З 1898 по 1902 рр. вона видавала свій друкований орган «Уоркерс ріпаблік» («Республіка робітника») [11, 115].

Другим фактором була англо-бурська війна 1899–1902 рр. Багато ірландців підтримувало бурів у війні проти Британії, розмірковуючи таким чином: «Ворог Британії – наш друг». У жовтні 1899 р. в Дубліні відбувся мітинг на підтримку бурів і осуду вступу ірландців до британської армії. Згодом було засновано Ірландський трансваальський комітет з метою припинення набору новобранців до британської армії. Пробурська кампанія дуже дратувала британські власті і понад сорок визначних націоналістів, включаючи одинадцять членів парламенту, потрапили за ґрати в зв'язку з політичною діяльністю 1901–1902 рр. [28, 194–195].

Отже, розгортанню національно-визвольного руху Ірландії в ХІХ ст. сприяли поразки повстань 1803, 1848 та 1867 рр., голод 1845–1849 рр. активна діяльність численних організацій та партій, як на території острова так і в еміграції. Важливою рисою боротьби даного періоду є вступ у неї жінок.

2.2 Національно-визвольна боротьба 1900–1916 рр.

Ситуація в країні на поч. ХХ ст. продовжувала залишатися складною. Якщо до поч. ХХ ст. актуальними проблемами в Ірландії вважалися земельне питання і гоумрул (самоврядування в Ірландії), то з прийняттям в 1903 р. аграрного закону основною вимогою ірландського національного руху стає автономний статус Ірландії у складі британської імперії [11].

У цей час на історичну арену виходить низка провідних партій та організацій. 1900 р. було об'єднано дві фракції ірландської парламентської партії на чолі з Джоном Редмондом. Метою партії стало досягнення гоумрулу виключно парламентськими методами.

Того ж року було засновано організацію «Куманн на нГедгіл» (Товариство ірландців). До неї входили Артур Гріффітс, Мот Гонн, Том Кларк, Джон Дейлі. Метою їхньої діяльності була підтримка ірландської економіки та культури [28, 196].

1905 р. А. Гріффітс засновує нову організацію «Шинн Фейн» (Тільки самі). Метою організації, стало покладатися на себе в усіх справах, також сюди входило – відкликання ірландців з британського парламенту, заснування ірландських судів, державної служби, валютної біржі, центрального банку та закордонних представництв.

1908 р. завдяки діяльності Джима Ларкіна та Джеймса Конноллі в Ірландії розвивається профспілковий рух. Разом з тим тривало розпочате наприкінці ХІХ ст. Ірландською соціалістичною республіканською партією поширення ідей наукового соціалізму в Ірландії, в першу чергу зусиллями Д. Конноллі. У 1903–1910 рр. він перебував у США, де виступав на лівому фланзі соціалістичного руху.

Друкованим органом поширення революційних ідей стала газета «Айріш фрідом» заснована Томом Кларком. Це була досить радикальна газета, що проповідувала ідеї ІРБ [28, 196–197].

Політичну армію і масову основу ірландського національно-визвольного руху становила найбільш пригноблена і страждаюча частина

ірландського народу – міські робітники, ремісники, дрібні фермери, батраки, а також численний шар нижчих службовців [11, 119].

З 1891 по 1910 рр. здавалося, що про ірландський гоумрул всі забули. Його забуття вельми бажала ліберальна партія, яку розколело це питання, вона ні в якому разі не хотіла піднімати цю тему знову. Але ліберали виявили, що на двох британських виборах 1910 р. їх випередили, і Ірландська національна партія на чолі з Дж. Редмондом має в палаті громад більшість голосів. Прем'єр-міністр ліберал Г. Асквіт змушений був запропонувати ще один білл про гоумрул, інакше довелося б передати владу консерваторам. У той же час ліберали зіткнулися з обуренням протестантів у Ольстері. Які ще у 1886 р. рішуче заперечували проект гоумрул [34, 212–213].

Протестанти висловлювали своє невдоволення через організацію оранжистів. Вона була заснована в 1795 р. і переформована з таємного товариства «досвітніх хлопців». Назвали їх так тому, що в досвітні години вони тероризували католиків. Потім з'явилися ложі оранжистів, які виступали за збереження унії; вони в 1912–1914 рр. були опорними пунктами протидії гоумрулу.

Юніоністи, або оранжисти, як вони самі себе часом називали, мали дві важливі переваги. У них була підтримка британської консервативної партії, на чолі з Бонар Лоу, навіть якщо це і виглядало трохи цинічно, і харизматичним лідером, сером Едвардом Карсоном, юристом-протестантом, що народився в Дубліні [34, 212–213].

Ситуація, що склалася викликала так звану ольстерську кризу 1912–1913 рр. Кульмінація кампанії проти гоумрула припала на 28 вересня 1912 р., Коли майже три чверті всіх ольстерських протестантів старше п'ятнадцяти років (переважали жінки) зобов'язалися використовувати «всі засоби, аби не допустити гоумрул». За цим викликом на початку 1913 р. послідувало формування «Ольстерських добровольчих сил» (ОДС) чисельністю приблизно 90 тис. чоловік. Вони були добре озброєні і організовані. Була проведена кампанія, завдяки якій в порт Ларн доставили німецькі маузери. У

порівнянні з ополченцями – націоналістичні «Ірландські добровольці», були оснащені погано, і гвинтівки у них були застарілі [19].

Криза досягла апогею навесні 1914 р., коли вищі офіцери розквартированих в Центральній Ірландії регулярних британських військ відмовилися коритися наказу військового міністра ліберального кабінету виступити в Белфасті і присікти назриваючий заколот. Ліберальний уряд проявив слабкість і відступив. Північні графства Ірландії були фактично виключені зі сфери дії закону про гоумрул [11, 122].

В даній ситуації, для захисту робітників в Ірландії було створено Ірландську громадянську армію та організацію Ірландські волонтери. У квітні 1914 р. було заснована жіноча організація під назвою «Куманн на мБан». Їхньою головною метою стала допомога у зборі коштів на зброю для волонтерів [28, 200–202].

У той момент, коли Ірландія фактично опинилася перед загрозою громадянської війни, увага Європи переключилася на іншу війну. За словами Уінстона Черчілля, «від похмурих веж Ферманаха і Тирона» погляди зосередилися в бік Бельгії та Сербії. Перед обличчям нової небезпеки Дж. Редмонд великодушно запропонував перенести початок дії гоумрула на рік або до закінчення війни. Білль до того часу буде вдосконалено, однак все ще залишалося неясним, скільки графств буде виключено з-під дії акта. Дж. Редмонд також заручився лояльністю ірландських націоналістів, і поки в Європі бушував великий конфлікт, справа не зрушила з мертвої точки [34, 214–215].

Слід зазначити, що в ході міжнародних криз, що відбувалися на рубежі ХІХ–ХХ ст., в ірландському революційному націоналізмі з новою силою запрацювала формула «Труднощі Англії – шанс для Ірландії».

Перша світова війна почалася для Ірландії зі вступом у війну Об'єднаного Королівства в серпні 1914 р. Віртуальне зникнення Першої світової війни з національної концепції ірландської історії привело до недооцінки ірландської участі у військовій кампанії, в якій билосся понад 200

тис. ірландських волонтерів (у Об'єднаному Королівстві, на відміну від багатьох європейських країн, до 1916 р. не існувало обов'язкового призову, і набір в армію здійснювався на добровільних засадах) [41, 163].

Однак питання про участь у війні на боці союзників викликало численні дебати в суспільстві. Добре відома позиція Ірландської парламентської партії, основній виразниці інтересів ірландського націоналізму початку минулого століття. На чолі зі своїм лідером Дж. Редмондом вона виступила за участь Ірландії у війні і закликала ірландських добровольців вступати в британську армію [41, 163–164].

На початковому етапі війна сприймалася як справедлива боротьба за загальнолюдські гуманітарні цінності. Виступаючи на мітингу в графстві Уїклоу незабаром після початку війни, Дж. Редмонд висловився на підтримку союзників. Звертаючись до Ірландських волонтерів, він говорив: «У цій війні інтереси Ірландії поставлені на карту. Війна ведеться в ім'я вищих принципів справедливості, релігії, моралі, і буде ганьбою для країни, докором для наших чоловіків і зневагою уроками історії, якщо молодь Ірландії <...> не зможе довести на полі битви, що відвага і мужність історично притаманні нашому народові. Ідіть і бийтеся на лінії фронту не тільки в ім'я Ірландії, а й на захист справедливості, релігії і свободи» [31].

До початку війни в британській армії служило 20 тис. ірландських добровольців і близько 80 тис. було скликано в Ірландії у перший рік війни, при цьому половина – з Ольстера. Ірландці служили, як правило, в окремих, спеціально сформованих дивізіях, складених з представників усіх чотирьох провінцій острова. Однак існувала й окрема 36-а ольстерська дивізія, сформована з ольстерських волонтерів. Саме вона зазнала найбільших втрат в битві на р. Соммі [41, 163].

У перші місяці війни в Ірландії панувала напружена емоційна атмосфера, викликана чутками про жорстокість німців на території Бельгії та Франції, про потік біженців з цих країн. Вони підігривали бажання приєднатися до воюючих у Фландрії ірландських частин для захисту

католицького населення. Були й інші причини, які спонукали ірландців йти на війну. Деяких гнала економічна необхідність. Так, на рішення тисяч солдатів, які записалися в армію з Дубліна, вплинув зростаючий занепад промисловості міста. В інших жила надія, що боротьба проти спільного ворога допоможе подолати історичні розбіжності і примирити католиків-націоналістів і протестантів-юніоністів [41, 165].

Та не дивлячись на таку позицію частини ірландців, в країні були і противники вступу Ірландії у війну. Слід зазначити, що крім уніоністів та ІПП, існувала і третя сила – революційний напрямок, який об'єднував широкий спектр організацій («Шинн Фейн», ІСРП, ІРБ). Саме ірландські прихильники революційного напрямку взяли курс на повстання до закінчення війни. Вони проводили дві лінії: з одного боку відкрито виступали за нейтральність Ірландії у війні, з іншого таємно почали готуватися до виступу, вирішивши звернутися за допомогою до Німеччини [14].

У країні до початку 1915 р. активно велася прони́мецька пропаганда, яка знижувалася з дією Закону про захист королівства. Основні контакти ірландських революціонерів з німцями йшли по лінії Дублін-Вашингтон-Берлін. Великі надії ірландці покладали на допомогу Німеччини в організації Великоднього повстання [14].

Ірландські націоналісти також покладали надії на президента США В. Вільсона, вважаючи, що він не зможе реалізовувати політику «подвійного стандарту» і після закінчення війни відмовиться від невтручання у вирішення ірландського питання [42].

Відправною точкою нового підйому національно-визвольного руху стало ірландське повстання кінця квітня 1916 р., що отримало в народі назву «Червоної» або «Кривавої паски» (Див. додаток 4). Ідея повстання виношувалася в національно-революційних колах, близьких до неофеніанського Ірландського республіканського братства, і воно здійснювалося під його егідою.

В якості головної ударної сили повинні були виступити Ірландські волонтери (організація відкололася в 1914 р, після початку світової війни, і відмовила в підтримці британського імперіалізму частині колишніх Національних волонтерів) та Громадянська армія – червона гвардія ірландських робітників. Вона налічувала кілька сотень людей і була створена Д. Коннолі в ході загального страйку 1913–1914 рр. для захисту страйкарів від свавілля влади. За задумами політичних вождів і головних військових керівників дублінського повстання Падрейга Пірса і Д. Коннолі, повсталі повинні були захопити ряд найважливіших стратегічних пунктів ірландської столиці. Це послужило б сигналом до повстання на периферії. Провідники повстання вважали, що приклад повстанців призведе до загальнонаціонального вибуху і в умовах, коли основні збройні сили Англії були зосереджені на фронтах світової війни, до звільнення країни від колоніального рабства [11, 123].

Рішення про початок повстання зберігалось в такій глибокій таємниці, що серед непоінформованих були навіть Артур Гріффітс, Бульмер Гобсон, та інші керівники ІРБ (адже вважалося, що волонтери будуть задіяні лише в оборонних діях). Було підтверджено день виступу, і 3 квітня Пірс видав наказ про початок проведення у Великодню неділю триденного походу і маневрів, до яких залучалися всі волонтери [28, 211].

Але потім до плану дій було внесено зміни. Початок повстання перенесено на Великодній понеділок 24 квітня, бо очікувалося, що з міста виїде багато англійських офіцерів на кінські перегони до Феарігауса. Передбачалося, що в Дубліні діятиме 3 тис. Волонтерів та членів Громадянської армії. Також передбачалися повстання в інших частинах країни. Було розроблено детальні плани захоплення стратегічних будівель і зайняття вигідних позицій по всьому місту з метою стримати британське військо і не допустити підкріплення.

За тиждень до повстання було створено тимчасовий революційний уряд із семи осіб і надруковано Декларацію, що проголошувала Ірландську

Республіку. Декларацію підписали всі семеро членів «Революційного уряду»: Томас Кларк, Падріг Пірс, Сін Мак Діармада, Томас Мак Донах, Імонн Сіннт, Джеймс Коннолі і Джозеф Планкетт [40, 212].

П. Невілл зазначає: «Висвітлення тих подій досі повно протиріч. Чому, наприклад, повстанці не захопили британський урядовий центр в Дублінському замку (замість цього вони просто застрелили на посту стражника)? Якщо вірити історику Девіду Фіцпатріку, сталося це тому, що військова рада ІРБ прийняла рішення захопити центр Дубліна, а не конкретно замок. Вони хотіли завдати максимальної шкоди власності і тим самим британському імперіалізму. Бересфорд Елліс заперечує, цитуючи пояснення Конноллі, що замок не вдалося б утримати: він би не виніс британської контратаки...

Деякі факти безперечні, наприклад те, що британська влада була захоплена зненацька. Як тільки заарештували Кейсента, прийняли рішення взяти в полон інших республіканських активістів у перший день після Великодня. Саме цей день вибрали Бенкет і Конноллі для нанесення удару: велика частина британського гарнізону відбула на скачки в Фейріхауз, і тільки 400 військовослужбовців перебували в розпорядженні влади, коли спалахнуло повстання. Штаб повсталих перебував у дублінському поштамті, а інші опорні пункти розташовувалися в центральному районі міста. У будівлі поштамту Пірс і проголосив створення Ірландської республіки: «Іменем Бога і померлих поколінь, від яких ми ведемо наші давні національні традиції, Ірландія нашим голосом закликає своїх дітей під прапор боротьби за свободу вітчизни» [34, 217–218].

Планам повсталих не судилося збутися. ІРБ домовляється з Німеччиною про постачання 20 тисяч гвинтівок для повстання. Однак операція з доставки провалюється. Командир ІРБ Еін МакНіл віддає наказ про заборону участі в повстанні. Із 12 тис. бійців тільки 2 тис. вийшли на вулиці Дубліна. Незважаючи на це, повстанці в Дубліні протягом тижня (з 24 по 30 квітня) героїчно боролися проти переважаючих сил противника. Після

розгрому повстання вожді, що здалися в полон, були по-звірячому розстріляні британськими карателями. Кілька тисяч людей були кинуті до концтаборів. У країні запанували насильство і терор [11, 123; 46, 74].

Слід відзначити, що визначним явищем повстання 1916 р. була роль, зіграна ірландськими жінками. Хоча лейтенант Констанція Маркевич (1868–1927) була єдиною жінкою, що по-справжньому билася разом з повстанцями (британці винесли їй смертний вирок, але згодом помилували), у заколоті брали участь і інші жінки, такі як Елен Молоні. Не насильницьким шляхом допомагала повстанню і жіноча ліга. Жіноча активність стала відмітною рисою ірландського республіканізму [18; 54].

Т. А. Джексон відмічає: «В повстанні брало участь 70 жінок і дівчат в якості машиністок, кухарок, санітарок; деякі із них брали участь і в бойових діях» [13, 330].

Повстання 1916 р. відбулося в момент, коли в Ірландії ще не склалася революційна ситуація, у зв'язку з чим, не рахуючи декількох відносно слабких спалахів на периферії, повстання локалізувалося в Дубліні і не набуло масового характеру.

Засновник російської соціал-демократії Г. В. Плеханов публічно засудив дублінське повстання у статті «Англо-ірландська драма». Оскільки, як зазначається в його листі своєму однодумцю Г. Алексинському, від 26 квітня 1916 р., він вважав цю подію «німецькою інтригою», враження від якої «буде не на користь союзників». При цьому цілком очевидно, що така реакція Плеханова виникла через його побоювання, що спалах під час світового конфлікту повстання в Ірландії могло послабити військову міць союзниці Росії – Великобританії [33].

Проте ірландське повстання 1916 р. зіграло особливу роль у підготовці національно-визвольної революції; після його придушення революційний процес продовжував неухильно розвиватися, захоплюючи все ширші маси народу [11, 124].

Отже, національно-визвольний рух в Ірландії періоду 1900–1916 рр. набув більш яскравого характеру в зв'язку з такими факторами, як англо-бурська війна, ольстерська криза та Перша світова війна. Значну роль в ньому продовжують відігравати політичні партії, радикальні організації і організації жінок. Визначною подією даного етапу боротьби є Великодне повстання 1916 р., і незважаючи на його поразку, революційний рух не припиняє наростати.

РОЗДІЛ 3.

ВІЙНА ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА ПРОГОЛОШЕННЯ ІРЛАНДСЬКОЇ ВІЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ 1919–1923 РР.

Протягом 1919–1921 рр. відбувалась англо-ірландська війна, внаслідок якої Ірландія отримала незалежність від Великої Британії, за винятком шести північно-східних графств Ольстера – Північної Ірландії, які залишилися у складі Об'єднаного королівства [4, 4].

Як зазначає О. А. Іванов: «Англо-ірландська війна 1919–1921 рр. і громадянська війна 1922–1923 рр. оцінюються як два нерозривно пов'язаних між собою етапи ірландської національно-визвольної революції, яка мала також і антиімперіалістичний характер» [17].

Протягом даного періоду в історії Ірландії фігурують такі постаті як Майкл Коллінс, Артур Гріффітс, Кетлін Кларк, Імон де Валера та багато інших.

Після повстання 1916 р. люди називали цю подію «шиннфейнською», хоча сама організація «Шинн Фейн» відіграла в ньому незначну роль. Але табори з ув'язненими дали поживу для розвитку не тільки Ірландської Республіканської Армії (далі – ІРА), але ще більш таємного ІРБ. Одним з найактивніших організаторів був Майкл Коллінс [28, 225].

Розгром повстання 1916 р. і загибель найбільш послідовних керівників пролетарського авангарду та радикально-демократичних кіл вивели на політичну авансцену лідерів «нової» (на відміну від старої – «гріффітсовської») «Шинн Фейн» уцілілих керівників «Червоної паски», провідних діячів підпільних республіканських клубів і волонтерського руху. Нове лідерство відображало наявність в ірландському визвольному русі тих років двох головних тенденцій – націонал-реформістської, що стояла в цілому на позиціях «старої» «Шинн Фейн», і більш радикальної. Однак «обережна оборонна тактика, перевага мирних методів дії, недовірливе ставлення до виступів трудящих за свої соціальні права були типові і для

частини республіканських лідерів, що встали біля керма «нової» «Шинн Фейн» [11, 125].

Тому незважаючи на те, що до Різдва 1916 р. більшість в'язнів (учасників повстання) було звільнено, і вони відіграли важливу роль у довиборах, проведених у першій половині 1917 р., влада не припиняла залякування та арешти [28, 225].

25 жовтня 1917 р. на першому з'їзді «нової» «Шинн Фейн» його президентом був обраний один з небагатьох, що залишилися в живих військових керівників «Червоної паски» Імон де Валера – син іспанського емігранта в США та ірландської селянки, викладач математики, вельми обдарований і тонкий політик, що поєднував стійкий патріотизм з чималим консерватизмом в соціальних питаннях. Його заступниками стали А. Гріффітс і священник республіканець М. О'Фленеган.

До кінця 1917 р. у «Шинн Фейн» було близько 250 тисяч членів в 1250 клубах по всій Ірландії. Майбутнє старої націоналістичної партії здавалося невиразним (республіканці навіть стверджували, що вони є справжніми спадкоємцями Парнелла), проте вона все ще користувалася місцевою підтримкою. В Уотерфорді, наприклад, син Дж. Редмонда виступав проти учасників «Шинн Фейн», коли помер його батько. Проте відхід від старої партії гомруля був незворотній [34, 223–224; 11, 126].

Слід відзначити, що ситуація в Європі на той час продовжувала залишатися складною, адже Перша світова війна ще тривала. Британське рішення – звільнити в'язнів Великоднього повстання, – змінило атмосферу 1916 р., але було зведено нанівець великою помилкою. Війна з Німеччиною знову витіснила думки про Ірландію (до речі, в 1917 р. ситуація на фронті складалася для Британії невдало). Рішення про введення військової повинності, вже прийняте по всій Британії, поширилося в 1916 р. і на Ірландію.

Ніщо не могло сильніше запалити вогненебезпечну ситуацію. Це оголошення об'єднало всіх ірландців (за винятком юніоністів) проти

британської влади. Спільно виступили «Шинн Фейн», профспілки, прихильники Дж. Редмонда і – найголовніше, – католицька церква. У 1917 р. по всій Ірландії проходили мітинги, люди підписували відозви, спрямовані проти військової повинності. Британський уряд відмовився від свого наміру, але до цього моменту було занадто пізно [34, 224].

14 листопада 1918 р. вперше за останні 8 років відбулися загальні вибори. «Шинн Фейн» здобула велику перемогу, чому сприяло підтасування голосів виборців. Кандидати від «Шинн Фейн» дотримувалися політики утримання від участі в роботі британського парламенту, і тому жоден із обраних членів не зайняв у його залі свого місця, включаючи Імона де Валеру, який здобув блискучу перемогу в Іст Клері, перебуваючи в Лінкольнській в'язниці. На цих виборах першою жінкою, обраною у нижню палату британського парламенту – Палату громад, стала К. Маркевич [28, 226; 23].

Військовою опорою «Шинн Фейн» стала організація ірландських волонтерів (далі – ІВ), побудована за територіальною ознакою добровольча міліція. З часу свого заснування в 1913 р. ІВ зазнала значної трансформації. До 1916 р. 90% волонтерів за призовом Редмонда вступили в британську армію. А відмовилася боротися за інтереси британського імперіалізму (15–18 тис. осіб) лише невелика частина, яка встала під рушницю за справу революції в славні дні «Червоної паски». У 1917 р. і особливо в 1918 р. на хвилі нового підйому визвольної боротьби членство ІВ почало швидко зростати. Влітку 1918 р. воно піднялося до 100 тис. чоловік і з них формується військо, яке отримало назву – Ірландська Республіканська Армія [11, 126].

7 січня 1919 р. 26 кандидатів від «Шинн Фейн» ухвалили рішення скликати Ірландську Асамблею, тобто ірландський парламент суверенної незалежної Ірландської республіки (інша назва парламенту – Дойл Ейрен). Перша асамблея відбулася серед великого піднесення у Дублінському Меншен-Гаус 21 січня 1919 р. У перший день її проведення дев'ять

волонтерів, очолюваних Даном Бріном і Шоном Трісі, вбили двох констеблів Мак Доннелла і О'Коннелла, котрі охороняли віз із дуже потужною вибухівкою для каменоломні у Сологебдегу, що в графстві Тіперрері. Обидва констеблі були католиками. Терористичний акт не був санкціонований керівництвом «Шинн Фейн», але став початком партизанської війни, яка тривала два з половиною роки (Див. додаток 5) [28, 227].

Зоною бойових дій стала вся територія Ірландії. ІРА влаштувала втечу ув'язнених керівників республіки, її емісари створили і координували бойові загони у далеких провінціях острова, налагодили безперервне господарське постачання.

Дії ІРА надзвичайно швидко призвели до того, що поліцейські відділи базувалися лише у великих містах. Сила ІРА зростала:

- у ніч з 4 на 5 квітня 1920 р. було одночасно здійснено знищення 153 податкових служб у 32 графствах;
- кінець квітня 1920 р. – 182 напади на поліцейські відділки;
- 14 травня 1920 р. – спалено 70 військових і поліцейських казарм;
- 21 листопада 1920 р. – шефом розвідки ІРА Майклом Коллінсом створено каральний загін «Дванадцять апостолів», підготовлено і масово проведено акції зі знищення англійських шпигунів;
- Міністр оборони Ірландської Республіки Калах Бру віддає наказ ІРА розпочати бойові дії на території метрополії. У Лондоні, Ліверпулі, Манчестері, Глазго нанесено удари по комунікаціям, електричним мережам, банківсько-торговій сфері та промисловим об'єктам;
- 1921 р. проведена низка терактів проти офіцерів, поліцейських та солдат, які воювали в Ірландії [33, 77].

Починаючи з 1920 р. Англія робить відчайдушну спробу відновити «status quo» в Ірландії. В окремих регіонах острова вводиться військовий стан, внаслідок якого дозволяється негайна страта членів ІРА. Британці

нарощують свою військову сутність за допомогою додаткових загонів поліції, армійських з'єднань та Допоміжної дивізії. Як правило, вони були організовані з учасників світової війни, головним чином відставних офіцерів і унтер-офіцерів британської армії, – спеціальні каральні формування – так званих «допоміжних» і «чорнопігих» (названі так за обмундирування, що являло собою суміш поліцейського мундира з формою військовослужбовця британських збройних сил). Восени 1920 р. їх налічувалося вже 15–16 тис., і фактично вони замінили розбиту королівську жандармерію.

Нові загони високооплачуваних (їм платили від 10 шилл. до 1 фунта за день «роботи») найманців британського імперіалізму, проїнятих духом шовінізму і расизму, за короткий час перетворили Ірландію в царство насильства, розбою, безприкладного кривавого терору. У так званій «війні чорнопігих», що розгорнулася восени 1920 р., ІРА довелося видозмінити свою тактику. Невеликі ворожі загони, організовані за типом коммандос, пересувалися з великою швидкістю на озброєних важкими кулеметами військових вантажівках. Вони швидко реагували на дії республіканських «летючих колон». Бійці ІРА змушені були перейти до оборони, їх головним тактичним засобом стала тепер засада [11, 133].

Паралельно розгортають свої самостійні військові операції ольстерські юніоністи, які створюють свою державу в Ірландії. Частина ольстерського населення, яка спиралася значною мірою на ольстерських католиків-націоналістів за підтримки ІРА, виступила на захист Ірландської республіки проти юніоністів, які прагнули зберегти на північному сході країни старі колоніальні порядки. Результат боротьби багато в чому залежав від того, чи зможе Ольстер більш рішуче і масово стати на шлях революції або залишиться англійським форпостом в Ірландії [40].

Тим часом міжнародна думка все більше схиляється на бік незалежної Ірландської республіки. Такий крок це більше загострив і заплунав ситуацію [33, 77].

На хвилі національно-визвольної війни, паралельно з військовими діями, в Ірландії розгорнувся рух робітників та селян проти англійських власників. Загострення класової боротьби стимулювали, посилена в роки військової розрухи і спустошень, економічна криза та безробіття (влітку 1920 р. в Ірландії налічувалося понад 100 тис. безробітних, що склали майже 20% всього міського і сільського населення). Знову різко підскочила вартість життя. У селі посилювалося аграрне перенаселення, різко загострився земельний голод, стала жорсткішою боротьба за ділянки. Масові виступи ірландських робітників, що проходили під національними гаслами, були найважливішою частиною антиколоніальної боротьби. Найбільш ефективною і апробованою зброєю був загальний політичний страйк [11, 133].

До весни 1921 р. військові дії в Ірландії набрали широкого розмаху і досягли особливої сили. ІРА перейшла до операцій великого масштабу проти англійських військ і колоніальної адміністрації. До кінця квітня цього року по всій країні було знищено або приведено в непридатність до 800 поліцейських постів, військових казарм і укріплених пунктів, кількість убитих, поранених і зниклих безвісті з британської сторони наближалось до 1 тис. осіб. До літа 1921 р. загальна чисельність ІРА досягла близько 100 тис. бійців [11, 136].

Упродовж того ж року було зроблено перші пробні кроки в напрямку укладення угоди між британським урядом та ірландською виконавчою владою. Вибори до парламентів «Північної Ірландії» і «Південної Ірландії» проводилися в травні 1921 р. Результати були наступними: на півдні, за рахунок того, що всіх кандидатів зарахували обраними, «Шинн Фейн» одержала 124 місця (з 128). Графиня К. Маркевич була єдиною жінкою в першому парламенті-асамблеї, але тепер до неї приєдналося ще п'ятеро жінок, включаючи Кетлін Кларк, дружину провідника повстання 1916 р. Тома Кларка, і Маргарет Пірс, матір Падріга і Віллі. На півночі – з 52 40

місць отримали юніоністи, «Шинн Фейн» і лейбористи – 6. Першим прем'єр-міністром став Джеймс Крейг [28, 235; 37].

Однак ситуація продовжувала загострюватися. 25 січня 1921 р. в Дойл під час дискусії щодо англо-ірландських відносин два депутати – Р. Суїтмен і Л. де Ройст – виступили з вимогою форсування укладення перемир'я. Проте значна більшість залучених у дискусії депутатів, включаючи деяких міністрів, різко й виразно заперечували проти прокламування капітулянтського курсу. До них приєднався у своєму заключному слові прем'єр-міністр де Валера. Наприкінці березня 1921 р. Дойл нарешті офіційно оголосив Англії війну від імені Ірландської республіки. Однак 11 липня головнокомандувач англійськими силами в Ірландії генерал МакКріді заявив своєму уряду, що війна не може бути виграна. Прем'єр-міністр Великобританії Девід Ллойд Джордж змушений був підкоритися обставинам. Король Англії Георг V закликав обидві сторони до перемир'я. Розуміючи, що катастрофічна відсутність зброї та боєприпасів призведе лиш до більш трагічних наслідків, ІРА та Дойл змушені були погодитися піти на переговори [11,137; 33,78].

Значний досвід політичних ігрищ, інтриг та підступу зіграв на руку британцям. Усьому світу вони демонстрували можливість іти на поступки повстанцям, але всіляко тягнули час аби підготуватися до війни у випадку невдалих переговорів. Протягом 3-х місяців англійська влада не визнавала дипломатичного статусу делегатів від Ірландської республіки, Георг V висловлював небажання брати участь у перемовинах, також відбувалися постійні зміни учасників процесу та умов договору.

Нарешті 6 грудня 1921 р. у Лондоні було підписано англо-ірландський договір прем'єр-міністром Великобританії Девідом Ллойд Джорджем та міністром закордонних справ Ірландської республіки Артуром Гріффітсом. У переговорах також брали участь: міністр у справах колоній Уінстон Черчилль, канцлер казначейства Остін Чемберлен (Великобританія), міністр фінансів Майкл Коллінс (Ірландія) та ін. Підписання відбувалося під тиском британців

– Ллойд Джордж погрожував Коллінсу, що «негайно почнеться жахлива війна, якщо хоч один ірландський делегат не підпише договору». Ірландці не були готові до військових дій і змушені були підписати договір [33, 78–79].

Згідно з угодою, Ірландія (без шести північно-східних графств) ставала британським домініоном під назвою «Ірландська Вільна держава». Англійського віце-короля повинен був змінити генерал-губернатор (символ збереження британського верховенства), ірландські парламентарії повинні були скласти присягу англійській короні. У трьох ірландських портах зберігалися британські військово-морські бази: виплата відшкодування по земельних позичках і т.д. Шість графств Ольстера – промисловий північно-східний регіон Ірландії – відторгалися від неї [34, 482–483].

Такий хід подій розколов ірландське суспільство, значна частина якого вважала підписання договору зрадою. Почалися жорсткі дебати прихильників (Майкл Коллінс, Артур Гріффітс) та противників (де Валера, Кахал Бру). 7 січня 1922 р. Дойл все-таки ратифікував угоду з англійцями (64 голоси проти 57). Викликає подив, але переважна більшість жінок-депутатів ірландського парламенту виступили за подовження війни з колонізаторами до переможного кінця. Такі дії призвели до розколу у «Шинн Фейн» та ІРА. Почалася громадянська війна (1922–1923 рр.) (Див. додаток 6). У багатьох відносинах вона була навіть більш трагічною і кровопролитною, ніж війна за незалежність.

Де Валера подав у відставку з посади президента Ірландії. Дойл починає формувати Тимчасовий уряд на чолі з А. Гріффітсом. В опозиції до англо-ірландського договору залишається більша частина ІРА (15 тис. бійців), з решти – формується Національна армія (7 тис. бійців), яка підтримується і озброюється британцями [24, 80].

Війна почалася в Дубліні, де виступили проти договору військовослужбовці ІРА на чолі з Рорі О'Коннором захопивши будівлю «Чотирьох судів», але після декількох днів обстрілів артилерією Коллінса (за іронією долі, позиченої у британців) змушені були здатися. На південному

заході сторона, налаштована проти договору, утримувала Корк і була сильнішою, але Коллінс направив збройні сили Вільної держави по морю на захоплення другого міста нової держави. Незважаючи на те, що їх справа здавалася все більш безнадійною, республіканці боролися з відчайдушною хоробрістю, і жорстокості вистачало з обох сторін. Уряд Вільної держави здійснив драконівські заходи: розстріляли сімдесят сім солдатів ІРА після того, як загинув сам Майкл Коллінс. А 12 серпня 1922 р. помер Артур Гріффітс. Його смерть сколихнула всю громадськість [34, 239–240].

Перший період Громадянської війни тривав приблизно місяць – з середини липня до середини серпня 1922 р. Другий етап був більш затяжний і охопив осінь-зиму 1922 р. і частково весну 1923 р. Це сприяло республіканцям завоювати довіру більшості населення, поглибленням національно-визвольної революції шляхом охоплення нею соціально-економічної сфери. Восени-взимку 1922–1923 рр. аграрна війна на півдні, а також у ряді районів заходу досягла небаченої гостроти. У ній брала участь у порядку індивідуальної ініціативи частина республіканців – бійців ІРА [11, 140–142].

Після смерті Коллінса та Гріффітса новими керівниками стають Вільям Косгрейв, Кевін О'Гіггінс, Ернест Блайт, Річард Мулкагі. 9 вересня 1922 р. на засіданні Дойлу Вільяма Косгрейва було обрано президентом Виконавчої Ради (главою уряду) Ірландської Вільної Держави [28, 241].

За його керівництва парламент приймає нову конституцію Ірландії, де керівником країни має стати генерал-губернатор, що призначається королем Великобританії. Вже 17 грудня 1922 р. британські війська покидають територію Ірландської Республіки. Косгрейв призначається прем'єр-міністром новоутвореної Ірландської Вільної держави – домініону Великобританії [1; 33, 83].

Відійшовши в серпні-вересні 1922 р. в гірські райони країни, загони ІРА намагалися продовжити боротьбу, але не змогли залучити на свою сторону населення. Внаслідок цього, ІРА, що не мала чіткої політичної та

соціально-економічної програми, зазнала поразки. Відчайдушний, але безнадійний опір республіканців тривав до травня 1923 р. Діяльність ІРА поступово згортається і вже в квітні 1923 р. де Валера висунув умови припинення громадянської війни в Ірландії. Адміністрація Косгрейва прийняла його умови, і де Валера віддав ІРА наказ про припинення збройної боротьби. Громадянська війна завершилася, жертвами її стали до чотирьох тисяч чол., а тисячі членів ІРА далі утримувалися в тюрмах [33, 83–84].

Не вирішеним залишалося питання Ольстера. За часи війни за незалежність Ірландії у 1919–1921 рр. у корінних мешканців Ольстера з'явилася надія на законне право бути господарями на своїй землі. Однак англо-ірландський договір закріпив за Лондоном пряме правління цими територіями. Складність ситуації полягала в тому, що репресії, переселення і соціально-економічне становище зменшили чисельність ірландців, які кількісно поступалися англійським поселенцям-протестантам. Після Громадянської війни північні частини ІРА залишилися озброєними та продовжили боротьбу за воз'єднання країни [8].

Таким чином, війна за незалежність Ірландії, що тривала 1919–1921 рр. мала наслідки подвійного характеру. З одного боку вона закінчилася підписання англо-ірландського договору, що надав країні незалежність, проголошуючи Ірландську Вільну державу, за що і боровся ірландський народ протягом віків. А з іншого – він породив розкол у суспільстві, адже лише 26 графств ставали вільними, інші 6 залишалися у складі Великобританії. Дана ситуація вилилася у Громадянську війну, а пізніше у так звану «Ольстерську проблему».

РОЗДІЛ 4

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ НА УРОКАХ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ У ШКОЛІ

1.1. Особливості вивчення всесвітньої історії у 9-10 класах

Тема нашого дослідження «Національно-визвольна боротьба в Ірландії (XIX ст. – 1923 р.)» хронологічно збігається зі шкільним курсом всесвітньої історії у 9-му та 10-му класі. Тому доцільно розглянути завдання процесу вивчення даного періоду історії. З'ясувати вікові особливості сприйняття учнями навчального матеріалу. Ознайомитися зі змістом навчального матеріалу та державними вимогами до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Проаналізувати специфіку засвоєння історичних понять та набуття навчальних компетентностей. Ознайомитися з навчально-методичним комплексом вивчення даного періоду історії.

Зауважимо, що основним документом для визначення та формулювання теми й очікуваних результатів кожного уроку, орієнтиром для добору методичних прийомів навчання, шаблоном критеріїв оцінювання результатів пізнавальних зусиль школярів слугує освітня програма закладу освіти, складовою якої є навчальна програма. Пояснювальна записка до програми визначає мету шкільної історичної освіти, окреслює й деталізує компетентнісний потенціал предмета, інтегровані, міжпредметні та предметні змістові лінії, містить указівки щодо організації навчання. [29;32].

У 2022–2023 н. р. вивчення історії в 6–11 класах здійснюється за оновленою навчальною програмою «Історія України. Всесвітня історія. 6–11 класи» (затверджено і надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки країни» наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698). Для учнів 10–11 класів також рекомендовано інтегрований курс «Історія: Україна і світ. 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

Відповідно до чинних навчальних програм навчання предметів «Історія України» і «Всесвітня історія» може здійснюватися паралельно або послідовно. Для підвищення ефективності навчальної діяльності, зокрема розподілу часу, в навчальних програмах запропоновано синхронізувати навчання історії України та всесвітньої історії, зокрема в 7-11 класах. Синхронізоване вивчення історії України та всесвітньої історії створить умови для пізнання цілісності світового і європейського історичного процесу та роль і місце України у ньому. У частині всесвітньої історії курс має сприяти виробленню в учнів власного ставлення до змін у житті та світогляді людей у другий період Нового часу – епоху революцій, появи нових ідеологій, становлення модерного суспільства з його соціально-політичними та соціально-економічними структурами – і підготувати до розуміння ХХ ст.. До того ж, основою навчального процесу в Новій українській школі (далі – НУШ) є інтеграція, в першу чергу предметна і між предметна [29].

У 2022 р. в навчальні програми предметів «Історія України», «Всесвітня історія» та інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ» внесено суттєві зміни на основі сучасної методології історії, з урахуванням нових історіографічних напрацювань, а також політичних, економічних, соціальних і культурних викликів, які виникли у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації. Доповнення, які запропоновано, мають на меті увиразнити наскрізні лінії з минулого, що дають змогу пояснити сучасні події [29].

Історична освіта в закладах загальної середньої освіти реалізується на навчальних заняттях із предметів і курсів інваріантної та варіативної складових навчального плану освітньої програми закладу, а в старших класах – на навчальних заняттях із предметів і курсів за вибором відповідно до одного з визначених рівнів (рівень стандарту – обов'язковий мінімум змісту навчального предмета; рівень профільної підготовки – поглиблений зміст з орієнтацією на майбутню професію).

У 9 класі, з метою підвищення ефективності процесу навчання історії України та всесвітньої історії, рекомендується формувати в учнів знання та розуміння особливостей розвитку України у ХІХ столітті; використовувати проблемні та дискусійні питання; учити учнів аналізувати й синтезувати, узагальнювати, класифікувати історичний матеріал, виділяти в ньому головне; тлумачити та застосовувати історичні поняття для пояснення історичних явищ і процесів [29].

У 10-11 класах рекомендується вивчення історії спрямовувати на: висвітлення історії України ХХ-ХХІ ст. як процесу формування сучасної української нації, відображення зв'язку українського минулого з європейським історичним процесом, розвиток громадянської свідомості, активної життєвої позиції. У 10 класі на уроках історії України варто приділити увагу темі «Українська революція», особливо подіям 1917–1918 рр., коли постала Українська Народна Республіка, наголошуючи на державотворчих процесах [29].

У програмі немає розподілу навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель може самостійно визначати час для роботи над кожним розділом програми, але не порушуючи при тому повноти завдань, визначених як результати й зміст навчально-пізнавальної діяльності. Тематика практичних і творчих робіт укладена таким чином, аби дати змогу вчителю диференціювати завдання в класі за рівнем складності. Робочу програму вчитель укладає тоді, коли хоче вибудувати в межах навчальної програми власний алгоритм роботи з учнями, зокрема акцентувати на певних навчальних цілях, змістових елементах, змінити послідовність вивчення матеріалу, додати матеріал з історії рідного краю, доповнити тематику практичних і творчих робіт тощо [32].

Щодо визначення результатів навчально-пізнавальної діяльності, то програма робить наголос на діяльнісному компоненті. На думку укладачів, ефективність навчання залежить передусім від залучення учнів до різноманітних видів діяльності, що дає змогу їм успішніше опанувати

суспільним досвідом і, як наслідок, забезпечує соціальну активність особистості, її спрямованість на творчу діяльність. Тому серед орієнтовних практичних завдань до кожного розділу вчитель знайде й завдання творчого характеру, а також – у багатьох випадках – пропозиції щодо можливості використання міжпредметних зв'язків. Головним критерієм успішності роботи вчителя за цією програмою є не так змістова повнота, як уміння налагодити творчу роботу школярів з орієнтацією на формування ключових і предметних компетентностей.

Важливим у 9 класі є остаточне опанування учнями таких складних умінь, як визначення причин, сутності та наслідків подій, явищ і процесів на українських територіях та інших країнах, їх характеристика та порівняння, й формування вмінь аргументованого висловлювати власні думки й позиції в усній та письмовій формі. Матеріал курсу відкриває значно більші, у порівнянні з 8 класом, можливості для компетентнісного підходу в навчанні – насамперед через актуалізацію фактично всіх наскрізних, міжпредметних і предметних змістових ліній, про які йдеться в початковій пояснювальній записці до навчальної програми [32].

Курс всесвітньої історії в 9 класі передбачає продовження систематичного та хронологічно послідовного вивчення нової історії людства й охоплює кінець XVIII – початок XX ст.. Учні знайомляться з подіями та процесами, які складають суть цього періоду: формуванням індустріального суспільства, демократизації. Важливі економічні питання розглядаються в контексті розвитку науково-технічної революції, досягнень суспільної думки, особливостей розвитку кожної країни [39].

У змісті курсу «Всесвітня історія» важливим є простеження взаємозв'язку історії різних країн, насамперед європейських, з історією України через міжнародну торгівлю і війни, династичні зв'язки й культурний обмін, життєвий шлях історичних осіб тощо. Особливу увагу варто приділити країнам та спільнотам, які були і є сусідами України. Мультиетнічність та поліконфесійність сучасного українського суспільства

зумовлює потребу врахування цінностей та традицій, в тому числі релігійних, представників різних спільнот. У зв'язку з цим учні за допомогою вчителя мають шукати відповіді на складні питання історії виникнення ісламу та ролі християнства в Європі, передумови й прояви релігійної нетерпимості, гонінь на євреїв, арабів тощо; причини й наслідки Хрестових походів, інквізиції та ін. [39].

Відповідно до структури, що надається навчальною програмою, у межах курсу учні мають знати хронологічні межі й періодизацію Французької революції, час існування імперії Наполеона I, дату Віденського конгресу й утворення Священного союзу, дати Липневої революції у Франції, збройного виступу декабристів у Росії, «Весни народів», об'єднання Італії та Німеччини, Громадянської війни в США, час розгортання чартистського руху, здобуття незалежності країнами Латинської Америки, Східної (Кримської) війни, час парламентських реформ у Великій Британії, «великих реформ» у Росії, «доби Мейдзі» в Японії, Молодотурецької й Сінхайської революцій, дати утворення дуалістичної Австро-Угорщини, першої російської революції, столипінських реформ, час створення Троїстого союзу і Антанти, важливі для сучасності наукові й технічні винаходи, здійснені впродовж «довгого» XIX ст., найвідоміші правові пам'ятки XVIII–XIX ст., основні наукові й культурні центри Європи та США [32].

Також, дев'ятикласники мають розуміти причинний зв'язок між ідеями епохи Просвітництва, кризою «старого порядку» і революцією у Франції, французьку революцію як поштовх до модернізації в соціальній та культурній сферах життя Європи, поняття «індустріальне суспільство», «ідеологія», «консерватизм», «лібералізм», «соціалізм», «нація», «націоналізм», «соціалізм», «реставрація», «парламентська демократія», «чартистський рух», «професійна спілка», «західники», «слов'янофіли», «карбонарії», «Весна народів», «аболіціонізм», поняття «конституційна монархія», напрямки походів Наполеона I, вплив результатів франко-пруської війни на суспільний розвиток Франції та Німеччини, поняття

«гомруль», «домініон», «експансіонізм», «дуалістична монархія», «антимонопольне законодавство», «індустріалізація», «монополія», «трест», «синдикат», «картель», «колоніальна імперія», «дискримінація», «сегрегація», «суфражизм», «фемінізм», «пробудження Азії», поняття «геополітика», «військово-політичний союз», «мілітаризація», «метрополія», тенденції розвитку культури, основні стилі мистецтва, зміни в житті та світогляді людей упродовж «довгого» ХІХ ст. [32].

У 10 класі важливим є поглиблення інтересу до історії як сфери знань і навчального предмета, розвиток мисленневих здібностей та умінь, необхідних для розуміння сучасних викликів; набуття системних знань про факти, події, явища, тенденції в Україні та світі ХХ ст. з позицій: цінності життя людини, досвіду українського державотворення, утвердження єдності й соборності Українського народу, значення європейських культурних і правових традицій для суспільних процесів в Україні, зміцнення національних інтересів і суверенітету, цілісності та непорушності кордонів Української держави в контексті світового історичного процесу; розвиток історичного, критичного та творчого мислення, здатності розуміти загальний хід історичного процесу, проблеми, що стоять перед країною та світом; спонукати до усвідомлення національного інтересу, необхідності захисту суверенітету, територіальної цілісності своєї держави в умовах реальних військово-політичних, інформаційних та інших викликів; долучення до духовних і культурних надбань і цінностей, історико-культурних традицій українського й інших народів; сприяння формуванню політичної та правової культури, громадянської самосвідомості, пошани до державної символіки України в гармонійному поєднанні із національними та загальнолюдськими цінностями [39].

Курс всесвітньої історії, який вивчається в 10 класі, охоплює події першого періоду історії Новітнього часу. А саме економічні, політичні, дипломатичні, військові та культурні процеси в першій половині ХХ ст. – від початку Першої світової війни (1914 р.) до завершення Другої світової війни

(1945 р.). Зміст курсу базується на таких пріоритетах як усталена періодизація новітньої історії; національна спрямованість, принципи історичної пам'яті, хронологічної послідовності, науковості, логічності, гуманізації, проблемного викладання, національної спрямованості, полікультурності; органічне й оптимальне дотримання пропорцій між політичною, соціально-економічною та культурною складовими історичного процесу; загальнонаціональною історією, регіоналістикою й історичним краєзнавством; виокремлення побутової історії та особливостей трансформації рівня життя населення відповідно до подій, що відбувалися в Україні та світі.

Відповідно до структури, що надається навчальною програмою, у межах курсу учні мають знати зміст понять: Перша світова війна, геополітичні інтереси, система озброєного миру, позиційна війна, ксенофобія, геноцид, репарація, контрибуція, система колективної безпеки, демілітаризована зона, санітарний кордон, проспериті, світова економічна криза, фондова біржа, державне регулювання економіки, тоталітаризм, фашизм, корпоративна держава, нацизм (націонал-соціалізм), комуністичний режим, авторитаризм, антисемітизм, санація, примусова асиміляція, сепаратистський рух, королівська диктатура, гандизм, етатизм, латифундія, хунта, сіонізм, політика “умиротворення”, аншлюс, дивна війна, новий порядок, Рух Опору, Голокост, антигітлерівська коаліція, Другий фронт, «Велика трійка», колабораціонізм, модерн, авангардизм, втрачене покоління, масова культура, джаз, мюзикл, олімпійський рух [32].

Також, десятикласники мають знати хронологічні межі й періодизацію Першої та Другої світових воєн, уміти характеризувати зміни в повсякденному житті населення в першій половині ХХ ст., визначити основні театри воєнних дій, місця основних битв, зміни державних кордонів у Європі, вогнища війни на Далекому Сході, в Африці та Європі, сфери впливу Німеччини та СРСР за таємним протоколом до пакту Молотова-Ріббентропа, порівнювати передумови Першої та Другої світових воєн,

оцінити політичну позицію та діяльність європейських лідерів в умовах назрівання війни, обґрунтувати власні судження щодо наслідків і уроків Першої та Другої світової війни [32].

З навчальної програми стає видно, що важливу роль у зазначених шкільних курсах займає тематика, прямо або дотично пов'язана з міжнародними відносинами, зовнішньою політикою різних держав, проблемами війни та миру. Тому, на особливу увагу заслуговує формування в учнів відповідних знань на основі опанування конкретним навчальним матеріалом. Успіх цього значною мірою залежить від сприйняття та розуміння базових категорій, без яких немислиме ефективне засвоєння тематики з історії міжнародних відносин. Поняттєвий апарат насамперед включає такі терміни: «міжнародні відносини», «міжнародна політика», «зовнішня політика», «учасник або актор міжнародних відносин», «національний інтерес», «національна безпека», «міжнародна безпека», «міжнародне право». Всі вони у більшій чи меншій мірі властиві періоду нової та новітньої історії, бо в той час не лише формувалися національні держави з притаманними їм національно-державними інтересами, в тому числі у сфері зовнішньої політики, але й почалося становлення системи міжнародних відносин, що об'єктивно вимагало створення відповідних принципів міжнародної безпеки та засадних основ міжнародного права [50].

Відзначимо, що знайомство із суттю та значенням термінів «міжнародні відносини», «міжнародна політика», «зовнішня політика», «учасник або актор міжнародних відносин», «національний інтерес», «національна безпека», «міжнародна безпека», «міжнародне право» у шкільному курсі історії Нового часу, найдоцільніше здійснювати на основі поєднання кількох підходів: по-перше, в контексті вивчення обов'язкового програмного матеріалу на традиційних або ж інтерактивних заняттях (уроках); по-друге, під час самостійної роботи учнів, опрацювання ними додаткової спеціальної літератури й історичних джерел; і по-третє, в ході

підготовки та проведення позакласних і позаурочних заходів (диспути, вечори, «круглі столи» тощо).

Досягнення учнями навчальних результатів можливе тільки за умов застосування вчителем особистісно-орієнтованого підходу до навчально-виховного процесу, поєднання активних та інтерактивних форм, методів і технологій організації пізнавальної діяльності дев'ятикласників на уроках як історії України, так і всесвітньої історії. Обов'язковим є застосування таких форм організації навчального процесу, як семінари, практичні заняття, дискусії тощо. Бажаним є підготовка учнями усних та письмових доповідей, повідомлень, рефератів, їх взаємо рецензування та взаємоперевірка [39].

Водночас, потрібно враховувати, і одне із найважливіших навчальних завдань шкільної історичної освіти як формування в учнів історичних уявлень. Під історичними уявленнями психологи розуміють збережений і відтворений у свідомості чуттєво-наочний образ раніше сприйнятих предметів, фактів чи явищ минулого. Розрізняють три різновиди історичних уявлень: про факти минулого (матеріальні, соціально-політичні, історично-культурні тощо); про історичний час (тривалість і послідовність історичних подій і явищ); про історичний простір (прив'язка подій до конкретної місцевості). Усі вони в комплексі складають загальний образ певного історичного відрізка часу [7].

Цікавим є дослідження, яке проводили для виявлення загальних уявлень учнів 9 класу про нову історію. Результати анкетування показали, що майже половина дев'ятикласників (49 %) пов'язують цей період історії з драматичними, кровопролитними, але разом з тим абстрактними політичними подіями: війнами (29 %), революціями (18 %). 12 % учнів асоціюють нову історію з економічними явищами (промисловим переворотом – 8 %) або їх окремими проявами (паровий двигун – 2 %, техніка, індустрія – 2 %). Значна частина опитуваних (47 %) намагалися уособити нову історію, пов'язуючи цей період з історичними особами – абстрактними (королі, президенти, визначні особи – 5 %) або конкретними

(Наполеон – 19 %, Бісмарк – 7 %, Петро I – 2 %, Б. Хмельницький – 2 %, Людовік XIV – 2 %, Іван Грозний, Борис Годунов, Генріх VI, Бетховен, Століпін та інші – 1 %).

За словами К. О. Баханова, відповіді учнів, дали підстави зробити висновок про те, що нова історія уявляється дев'ятикласникам як драматичний, сповнений агресією та швидко змінюваний період історії. Цей період відносно цікаво вивчати, але жити в ньому незручно й страшно. Разом з тим, нова історія – це значущий період в історії людства, оскільки саме в ці часи було здійснено визначні наукові відкриття та культурні досягнення, сформовано нові держави, скасовано особисту залежність селян – «суспільство стало більш демократичним, а в економіці відбувся промисловий переворот» [7].

Тут, доцільно зазначити, що важливою складовою у процесі навчання учнів є врахування їх вікових особливостей та як вони впливають на засвоєння навчального матеріалу. Дев'ятикласники належать до підліткової вікової категорії. Їм властива така соціальна ситуація розвитку, за якої домінантними стають соціальні мотиви навчання та спілкування з однолітками. Інтелектуальний рівень дев'ятикласників наближається до розуму дорослої людини, а в деяких сферах навіть перевищує його. Хоча це переважно не стосується таких розумових здібностей, як уміння планувати майбутнє, всебічно аналізувати проблеми, бачити себе з позиції інших людей [16].

У порівнянні з восьмикласниками, учні 9-го класу виглядають дещо врівноваженішими. Хоча вони, як і раніше, переживають із приводу своєї зовнішності й стосунків з оточенням, зовні це може бути майже непомітно. Багато підлітків у цьому віці починають замислюватися над своїм майбутнім, думають, чи варто продовжувати навчання у загальноосвітньому навчальному закладі, чи краще обрати коледж або ПТНЗ. Це може виявитись у зростанні мотивації до навчання, якщо учень ставить перед собою амбіційні

цілі, чи, навпаки, жити тільки сьогоднішнім, якщо підліток не прагне чогось особливого.

Також, важливо враховувати, що у переважної більшості учнів триває, а в деякого завершується пубертатний період. Частина підлітків може мати характерні для підліткового віку проблеми зі здоров'ям, до прикладу, недостатню або зайву вагу чи проблемну шкіру. Іноді це спричиняє дисморфофобію – психічний розлад, при якому людина надто стурбована незначним дефектом своєї зовнішності. Важливо знати, що цей розлад, як правило, починається в підлітковому віці та, у порівнянні з іншими психічними розладами, супроводжується високим ризиком самогубств. Тому підлітки потребують особливо делікатного ставлення з боку батьків і вчителів до їхнього зовнішнього вигляду, а також розвитку навичок розбудови здорової самооцінки [16].

Стосовно учнів 10-го варто зважати, що це період ранньої юності, завершення статевого дозрівання у переважної більшості дівчат і в значній частині хлопців. Проте доросла зовнішність часто породжує очікування від підлітків дорослої поведінки, на яку вони ще часто не здатні через недорозвиненість мозкових структур, що відповідають за критичне мислення, всебічний аналіз, здатність до рефлексії. Юнаки і дівчата відчувають гостру потребу в самореалізації, вони прагнуть бути корисними й отримувати заслужене визнання. Інколи молоді люди, які мають занижену самооцінку, не бачать для себе жодного сенсу мріяти про гідне майбутнє. А підлітки без позитивних життєвих перспектив втрачають мотивацію до навчання і починають шукати задоволення деінде – заглиблюються у непродуктивні стосунки, демонструють схильність до ризикованої поведінки у всіх сферах життя тощо. Виходячи з цього, школа й родина мають заохотити кожного учня ставити перед собою високі цілі і досягати їх [16].

Оскільки розвиток основних пізнавальних процесів відбувся до старшого шкільного віку, в цей період дані процеси лише вдосконалюються. Школярі старших класів мають вагоміші мотиви для тривалого зосередження

уваги, при цьому вона утримується ними не лише під час демонстрування навчального матеріалу, а й під час його пояснення, а також під час викладу теоретичних питань. Якщо для школярів молодших і середніх класів провідним чинником зосередження уваги є форма подання навчального матеріалу, то для старшокласників важливим стає і його зміст [16].

Також варто зважати, що в десятикласників триває розвиток абстрактно-логічного мислення. Наслідком цього є філософські роздуми старшокласників, їх прагнення розмовляти й дискутувати на абстрактні теми. Для багатьох з них абстрактна можливість здається цікавішою і важливішою за дійсність. У 15-16 років різко знижується ригідність (інертність) мислення, воно стає гнучкішим. Розвиток пам'яті у старшокласників пов'язаний із засвоєнням школярами прийомів мнемічної діяльності, тобто прийомів, що сприяють запам'ятовуванню теоретичного матеріалу (запам'ятовування за допомогою асоціацій, заздалегідь складеного плану, виділення опорної інформації тощо). Таким чином, відбувається поєднання вроджених здібностей (задатків) і набутого вміння вчитися [16].

Отже, підсумовуючи вище зазначене, можна сказати, що вивчення курсу всесвітньої історії у 9–10-х класах має ряд особливостей, які варто враховувати вчителям для здійснення успішного та результативного процесу освоєння учнями компетентностей з історії Нового та Новітнього часу.

4.3 Аналіз уроку всесвітньої історії для 9 класу із використанням матеріалів дослідження на тему: «Національно-визвольна боротьба в Ірландії (XIX ст. – 1923 р.)».

Згідно навчальної програми для закладів загальної середньої освіти «Всесвітня історія. 7–9 класи», окремого уроку за темою нашого дослідження не передбачено. Проте, розгляд проблематики можливий у розділі «Європа та Америка в добу революцій і національного об'єднання» та «Європа та Америка в останній третині XIX – на початку XX ст.». Тому доцільно проаналізувати, як дана тема подається у шкільних підручниках. Тут нам знадобляться підручники, які адаптовані до вимог нової програми. Це «Всесвітня історія, 9 клас» авторів Гісема О.В., Дячкова С.В., Осмоловського С. О., Полянського П.Б., Сорочинської Н.М., Коляди І.А., Щупака І. Я та Реєнта О.П. [9; 15; 21; 36; 38; 43; 48; 53].

У підручнику авторів Гісем О.В. та Мартинюк О.О. для шкіл з поглибленим вивченням історії ми знаходимо відображення тематики нашого дослідження у контексті вивчення теми №25-26 «Велика Британія», під назвою «Внутрішньополітичне життя Великої Британії. Ірландське питання». Автори описують причини посилення та наслідки боротьби ірландців наприкінці XIX ст., звертають увагу на ключові персоналії руху за гомруль та феніанського руху, приділено увагу лише картопляному голоду в Ірландії 1845-1849 рр., що збігався в часі з розвитком чартистського руху в Англії [9, 52,92]. Аналогічно проблематика відображається у підручниках Полянського П.Б. та Сорочинської Н.М. [38, 92; 48, 56-57].

Значно краще дана тема висвітлюється у підручниках Коляди І.А та Щупака І. Я. Автори хоча і стисло проте охоплюють період від унії 1801 р. до прийняття закону «Про землю» 1870 р., приділяють увагу зародженню феніанського руху та його значенню в суспільно-політичному житті Ірландії [21,64-65; 53, 141-142].

У «всесвітній історії» Осмоловського С.О., на противагу попереднім підручникам, подається стисла інформація про колонізацію Англією Ірландії до XIX ст., а також в повній мірі розкривається історія боротьби до 1914 р. [36, 62-64, 138-143].

У підручниках Реєнта О.П., проблематика національно-визвольної боротьби Ірландії подана для вивчення лише побіжно у контексті історії ліберальної партії в параграфі №18 «Велика Британія», у третьому розділі «Модернізація країн Європи та Америки» [43, 153].

Таким чином, можна сказати, що тема нашого дослідження «Національно-визвольна боротьба в Ірландії (XIX ст. – 1923 р.)», не вивчається у повній мірі. У шкільних підручниках подаються лише окремі її події. Однак, залучивши творчий потенціал і додаткові знання з теми, вчитель може допомогти учням засвоїти й зрозуміти історію «ірландського питання», його роль у внутрішньополітичному житті Великої Британії та європейській дипломатії Нового часу.

Тому, ми пропонуємо детальний, поетапний аналіз розширеного плану-конспекту уроку з всесвітньої історії для 9-го класу із залученням матеріалів дослідження на тему: «Національно-визвольна боротьба в Ірландії (XIX ст. – 1923 р.)».

Урок має заздалегідь визначену триєдину мету (навчальну (формувати в дев'ятикласників уявлення про Велику Британію у останній третині XIX ст., аналізувати колоніальну політику Британської імперії в XIX ст., охарактеризувати особливості національно-визвольного руху в Ірландії), розвивальну (розвивати вміння школярів аналізувати й узагальнювати історичний матеріал, працювати з історичними джерелами, висловлювати та аргументувати власні судження, давати оцінку колоніальній політиці країни) та виховну (виховувати в учнів інтерес до історії, почуття національної гідності, повагу до минулого України та інших країн), на яку варто орієнтуватись під час його проведення.

Тип уроку – комбінований. Щодо обладнань, то запропоновано використання підручника «Всесвітня історія» для 9-го класу Гісем О.В., історичних карт «Великобританія і Ірландія в ХІХ ст.» та «Світ у останній третині ХІХ ст.», мультимедійної презентації ««Ірландське питання» та внутрішньополітичне становище Великої Британії в ХІХ ст.», відеоматеріалів «Від кельтів і вікінгів до феніїв та ІРА: боротьба ірландців за незалежність». Крім цього, зазначені основні терміни, дати, історичні постаті («ірландське питання», «колоніальна імперія», «гомруль», «обструкція», «фенії», «бойкот», «картопляний голод», «Шинн Фейн», 1848 р., травень 1870 р., 1875 р., 21 жовтня 1879 р., 1894 р., 1896 р., королева Вікторія, Б. Дізраелі, В. Гладстон, Ч. Парнелл, А. Гріффіт, Д. Ллойд-Джордж).

Традиційно, як і будь-який інший, цей урок починається з організаційного етапу, що передбачає привітання та перевірку наявності учнів. На етапі актуалізації опорних знань і вмінь учнів, відбувається відновлення в пам'яті здобувачів освіти вже вивченого матеріалу, який безперечно стосується теми. За допомогою інтерактивних методів «Згадайте» та «Перевіримо разом» контролюється виконання ними домашнього завдання.

Перевага першого методу в тому, що конкретний учень очікує, що запитують саме його, отже кожне питання уважно слухає й обдумує. Запитання допомагають згадати хто очолив рух об'єднання в Німеччині, яка країна була противником процесу об'єднання Німеччини, якими є основні положення доктрини пангерманізму, коли імператором Німеччини став Вільгельм II, яка течія була панівною в робітничому русі Німеччини..

Вправа «Перевіримо разом» також колективного характеру. Здобувачі освіти мають продемонструвати свої доопрацьовані вдома таблиці на тему «Етапи об'єднання Німеччини 1864-1871 рр.» та «Внутрішня політика О. фон Бісмарка».

Етап мотивації навчальної діяльності базується на зацікавленні учнів вивченням нового матеріалу і фактично підводить до повідомлення теми, мети, завдань уроку.

Тему і план заняття здобувачі освіти записують у зошити. Крім цього, зазначається, що на уроці відбуватиметься робота з історичними документальними та візуальними джерелами, на основі яких дев'ятикласники зможуть простежити процес розгортання національно-визвольної боротьби в Ірландії в XIX ст.. Така робота, на нашу думку, також породжує зацікавленість, вмотивованість школярів.

Виклад нового матеріалу розпочинається на етапі сприйняття й усвідомлення нового матеріалу учнями. Розповідь учителя вміщує в себе важливі терміни, хронологічні дані.

Першим завданням для учнів на цьому етапі є вправа «Робота з картою», яка направлена на розвиток просторової компетентності. Здобувачі освіти на основі підручника та вже почутої інформації мають на контурних картах «Велика Британія у XIX ст.» позначити територію Ірландії та інші колоніальні володіння, які належали імперії в даний період.

Далі починається робота з історичними джерелами. Учитель пропонує прочитати здобувачам освіти «Act of Union United Kingdom 1801» – Акт Союзу (1 січня 1801 р.), законодавча угода про об'єднання Великої Британії (Англії та Шотландії) та Ірландії під назвою Сполучене Королівство Великої Британії та Ірландії. Наступним кроком, щоб закріпити отриману інформацію, доцільно обговорити особливості даного документу, давши відповіді на такі питання: Які наслідки для Ірландії мав даний союз? Які права ірландців було підтверджено у документі? Чи можна вважати даний договір успішним для Англії? Чи можна вважати даний договір успішним для Ірландії?

Як бачимо, запитання здебільшого провокативного характеру. На них не можливо дати відповідь «Так/Ні», а треба подумати та аргументувати свою думку.

Наступний метод – «Робота в парах». Учні, об'єднавшись у пари, повинні заповнити у зошитах таблиці, які мають охопити відомості про ключові причини наростання національно-визвольної боротьби в Ірландії в ХІХ ст.. Інформацію дев'ятикласники можуть брати зі слайдів мультимедійної презентації.

Колективно перевіривши таблиці, вчитель обов'язково має зацентувати увагу здобувачів освіти на особливостях колоніальної політики Великої Британії.

У подальшій розповіді вчителя акцентується увага на факторах які спровокували напругу в англійсько-ірландських відносинах та призвели до загострення «ірландського питання» у другій половині ХІХ ст.. Пропонується учням ознайомитися зі змістом промови Ч. Парнелла на мітингу в Еннісі.

Потім школярі мають самостійно тезисно описати зміни в парламентському житті Великої Британії, які відбувалися на тлі національно-визвольного руху в Ірландії. Інформацію вони можуть взяти з пункту 2 § 25-26 підручника («Робота в зошитах»).

Наступним вчителем передбачений перегляд відео «Від кельтів і вікінгів до феніїв та ІРА: боротьба ірландців за незалежність» та відповідь на запитання: «Чому, на Вашу думку, «ірландське питання» так і не вдалося вирішити наприкінці ХІХ ст.?».

Потім, дев'ятикласникам пропонується розглянути гравюру 1848 р. «Виселення дрібних орендаторів в Ірландії». Учні мають висловити свою думку як вони розуміють побачене і які відчуття у них викликає дане зображення. Далі здобувачам пропонується для перегляду зображення «Напад на булочну в Дангарвані підчас голоду 1846 року» та «Ірландські селяни 1880 р.».

Візуальні джерела повинні бути показані здобувачам освіти на відповідних слайдах мультимедійної презентації. До речі, зображення завжди позитивно впливають на запам'ятовування будь-якої інформації, яка за рахунок побаченого надовго відкладається в пам'яті. Цікаво, що більшість

методистів пропонують частіше використовувати на уроках історії саме візуальні джерела інформації, оскільки вони чи не найбільше впливають на емоційний стан учнів, зацікавлюють.

Зауважимо, що запитання до джерел завжди повинні озвучуватися і демонструватися вчителем на слайдах мультимедійної презентації ще до опрацювання школярами історичного джерела. Це сприяє зацікавленню та більш вдумливому аналізу інформації.

На етапі узагальнення і систематизації знань учнів, проводиться опитування за короткий час. Здобувачі освіти мають швидко відповісти на запитання, відповіді на які вивчалися весь урок.

Доцільним є проведення вправи «Десять тез», під час якої учні повинні записати десять опорних тез-висновків за матеріалом уроку. Це дасть змогу вчителю визначити наскільки успішним було заняття.

Етап підведення підсумків уроку (рефлексія) складається з узагальнюючого слова вчителя та оцінювання навчальної діяльності учнів з елементами коментування.

Варто пам'ятати, що оцінювання школярів відбувається за критеріями: засвоєння інформації, здатністю логічно мислити та висловлювати свою думку з того чи іншого питання. Обов'язковим елементом цього етапу є мотивація для подальшої роботи здобувачів освіти на уроках історії.

Останній етап – пояснення домашнього завдання. Завдання для домашньої, самостійної роботи варто пояснювати, адже від цього залежить успішність його виконання учнями. До речі, багато вчителів на практиці не встигають або не вважають за доцільне його проводити. Домашнім завданням для здобувачів освіти, крім опрацювання параграфу підручника та конспекту в зошиті, є письмове визначення суті «ірландського питання» для Англії.

Звичайно, тема уроку дозволяє використання величезної кількості практичних завдань для школярів, але варто пам'ятати, що не потрібно

перенасичувати його великою кількістю чи зтяжними завданнями. Якщо вправ багато, то вони мають бути не тривалими в часі.

Крім знань, учитель ще має пам'ятати, що час уроку обмежений. Краще розповідати лаконічно, зменшити кількість роботи на уроці, ніж не вкластися в часові рамки і не розкрити чогось головного.

Доцільно зазначити, що уроки історії з використанням історичних та візуальних джерел є доволі ефективними. Учнів дуже легко зацікавити джерельною роботою, що важливо для проведення успішного заняття. Правильний підбір документального джерела, забезпечує формування у здобувачів освіти всіх предметно-історичних компетентностей. Використання історичних джерел на уроках історії є однією з характеристик вдалого уроку, який не просто зацікавить учнів, а й допоможе запам'ятати деталі певної історичної події, різноплановість думок очевидців на ті чи інші факти.

Отже, можна підсумувати, що уроки всесвітньої історії у 9 класі доцільно проводити з урахуванням низки особливостей, характерних як і періоду, що вивчається, так і фізіологічним етапу розвитку учнів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, дослідивши тему «Національно-визвольна боротьба в Ірландії (XIX ст. – 1923 р.)», можемо зробити наступні висновки:

Ірландський народ вів одну з найдовших в історії людства боротьбу за національне визволення. Ця боротьба велася починаючи із XII ст. (тобто із початку колонізації). Наростання кризової ситуації на початку нового часу, що призвело до чисельних збройних повстань та виступів в цей період, було зумовлене причинами, які сильно впливали на історичний розвиток країни. Це, насамперед, протиріччя на релігійній основі, загострення соціального гноблення ірландців завойовниками, економічний занепад країни та матеріальне зубожіння ірландської знаті. У XVI ст., із встановленням англійського панування на всій території Ірландії, землі сучасної Північної Ірландії увійшли до складу провінції Ольстер. Специфіка колонізації англійцями Ірландії була така, що в південній частині острова заселення не носило масового характеру, в той час як північний схід захлеснула потужна хвиля еміграції. Ольстер ставав центром розвитку капіталістичних відносин, у той час як інша Ірландія залишалася аграрною. Великобританія встановлювала все більш жорсткі закони, спрямовані на дискримінацію католицького населення Ірландії. Тому етнополітичний конфлікт в Ірландії, який спричинив ряд повстань в період нового часу, виявився тісно пов'язаний з конфліктом релігійним. Спочатку англійський уряд замість процесу врегулювання конфлікту вважав за краще його усунення, що виразилося в придушенні повстань і виступів ірландців, дискримінації корінного населення країни.

У повстаннях брали активну участь різні прошарки населення. Керівництво належало феодальній знаті і католицькому духовенству. Ірландці не були затятими католиками, але саме католицизм виявився гаслом національно-визвольної боротьби проти протестантської Англії. В XVIII ст.

до проблем які вже існували додається зовнішній фактор – наростання революційної ситуації у Франції та війна за незалежність в США.

На такій революційній хвилі Ірландія увійшла в ХІХ ст. Це зумовило поширення у країні руху за розрив унії 1801 р., що вилився у повстання під назвою «Змова Еммета» 1803 р., яке зазнало поразки.

На перше місце в 20-х рр. ХІХ ст. виступає релігійне питання. І стосувалося воно надання католицькому населенню політичних прав («емансипація католиків»). Широка підтримка, надана селянськими масами і міськими низами, які вбачали в його рішенні також і шлях до ослаблення гніту лендлордів, свідчила про те, що рух носить не тільки релігійний характер. Й без того тяжку соціальну ситуацію в Ірландії ускладнив голод 1847–1848 рр., який став результатом колоніальної політики Англії. Причиною загострення економічних протиріч на даному етапі став аграрний переворот, що був пов'язаний з переведенням сільського господарства на нові, капіталістичні рейки. Аграрний переворот ХІХ ст. породив нову проблему – масову еміграцію з Ірландії. В результаті еміграції, скорочення народжуваності і погіршення здоров'я народу населення Ірландії, що зростало до середини ХІХ ст., незважаючи на всю тяжкість соціальних умов, стало чисельно падати. Ірландія перетворилася на одну з небагатьох (якщо не єдину) країн Європи з постійним, систематичним зменшенням населення.

Перераховані причини надають національно-визвольній боротьбі ХІХ – першій чверті ХХ ст. нових форм. Програвши у відкритих військових діях, котрі розгорталися під час повстань ХVІІ–ХVІІІ ст., ірландці змушені були вдатися до підпільної боротьби, її результатом було утворення численних організацій та партій.

Національно-визвольна боротьба в Ірландії ХІХ ст. – 1923 р. розвивалася у кілька етапів, лавіруючи від боротьби на політичній арені до відкритих збройних виступів. У 1840 р. була створена Асоціація ріпілерів (прихильників розриву унії), всередині якої в 1842 р. утворилася більш

радикальна група «Молода Ірландія». 1848 р. за участі цієї організації відбулося чергове повстання.

З другої половини XIX ст. у політичному житті країни помітну роль стали відігравати «фенії», які шляхом змовницької тактики намагалися досягти незалежності Ірландії. Повстання феніїв було придушене в 1867 р., і наступні 49 років стали періодом конституційної парламентської боротьби, що особливо яскраво виразилося в боротьбі за гоумрул – самоврядування в рамках Британської імперії. Яскравою рисою в історії національно-визвольної боротьби Ірландії в XIX – на початку XX ст. є поява жіночих організацій.

Національно-визвольний рух в Ірландії періоду 1900–1916 рр. набув більш яскравого характеру в зв'язку з такими факторами, як англо-бурська війна, ольстерська криза та Перша світова війна. Значну роль в ньому продовжують відігравати політичні партії, радикальні організації і організації жінок. Визначною подією даного етапу боротьби є Великодне повстання 1916 р., і незважаючи на його поразку, революційний рух не припиняє наростати.

Поразка повстання 1916 р. зумовила наростання революційного руху в країні, що вилилося в англо-ірландську війну 1919–1921 рр. Вона закінчилася договором між Великобританією та Ірландією, що проголошував створення Ірландської Вільної держави (26 графств) на правах домініону, але інші 6 північно-ірландських залишалися в складі англійської корони. Такі умови договору не влаштовували більшість суспільства і 1922–1923 рр. пройшли під знаком кровопролитної Громадянської війни. Результатом якої стало остаточне проголошення незалежності Ірландії. Але проблема Ольстеру залишилася не вирішеною, що породило в майбутньому загострення ситуації.

Вивчення даної теми у шкільному курсі всесвітньої історії Нового часу подається здебільшого фрагментарно, обмежується лише розглядом окремих подій. Але залучаючи історичні й візуальні джерела, відео та мультимедійні презентації, вчитель може допомогти здобувачам освіти

зрозуміти поняття «ірландське питання» і засвоїти навчальний матеріал. Ми охарактеризували особливості викладання всесвітньої історії у 9 класі, що дало нам змогу розробити авторський проєкт уроку, який передбачав застосування матеріалів нашого дослідження на тему «Національно-визвольна боротьба в Ірландії XIX ст. – 1923 р.». При аналізі уроку ми зробили висновок, що робота з історичними та візуальними джерелами на уроках історії має позитивний вплив на школярів. Робота з джерелами зацікавлює учнів, удосконалює їх аналітичні здібності, пропонує більш якісні знання, навички до самостійного пошуку і використання інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Акт о Конституции Свободного ирландского государства 1922 г History: веб-сайт.URL:<https://worldconstitutions.ru/?p=998> (дата звернення 14.02.2023).
2. Act of Union United Kingdom 1801. History: веб-сайт.URL: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/614673/Act-of-Union> (дата звернення 14.02.2023).
3. Alice Milligan. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Alice_Milligan (дата звернення 14.02.2023).
4. Александрович Л. Конфлікт в Північній Ірландії: Загроза ескалації. Цифровий архів Острозької академії. URL: <http://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/2179> (дата звернення 14.02.2023).
5. Алексеев К. А. Ирландское восстание конца XVII века. *Вопросы истории*. 2004. № 11. С. 29 – 42.
6. Афанасьев Г. История Ирландии. Бендеры: «Брокгауз – Ефрок», 1907. 312 с.
7. Вивчення історії повсякденності в шкільному курсі Нової історії. 8–9 класи / за заг. ред. К. О. Баханова.Х.: Вид. група «Основа», 2009. 142 с.
8. Волков Т. О. Витоки, еволюція та сучасний стан «Ольстерської проблеми». Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/76610> (дата звернення 14.02.2023).
9. Гісем О.В., Мартинюк О.О., Всесвітня історія: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч.закл. Харків: Ранок, 2017. 256 с.
10. Гончарук О. В. Історія Ірландії в українській історіографії. *Наукові записки НаУКМА*, 2002. Т. 20. Спеціальний випуск. С. 213–217.
11. Гольман Л. И. История Ирландии. М.: Мысль, 1980. 180 с.

12. Дашковська О. Р. Жінка як суб'єкт права в аспекті гендерної рівності: монографія. Харків: Право, 2005. 224 с.
13. Джексон Т. А. Борьба Ирландии за независимость. М.: Изд-во, иностр. л-ры, 1949. 362 с.
14. Дуров В. И. Трансформация тактики ирландского национализма в годы Первой мировой войны. Научная электронная библиотека «КиберЛенинка».
URL:<https://histrf.ru/uploads/media/default/0001/09/a4d68afbed2c443193b6e075bf4be37acd90be08.pdf> (дата звернення 14.02.2023).
15. Дячков С. В. Всесвітня історія: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч.закл. Харків: Ранок, 2017. 192 с.
16. Етапи психосоціального розвитку дітей та молоді. Вчимося жити разом, курс підготовки вчителів: веб-сайт. URL:
<http://lft.multycourse.com.ua/ua/page/16/58#6> (дата звернення 14.02.2023).
17. Иванов О. А. Североирландская проблема и ее изучение отечественными историкам (1980–1990-е гг.). Научная электронная библиотека «КиберЛенинка». URL:
<https://cyberleninka.ru/article/n/severoirlandskaya-problema-i-ee-izuchenie-otechestvennymi-istorikami-1980-1990-e-gg/viewer> (дата звернення 14.02.2023).
18. Ирландский земельный закон 1881 г.: сб. док. по истории нового времени. Экономическое развитие и внутренняя политика стран Европы и Америки. 1870–1914: учеб. пособие / сост.: П. И. Остриков. М.: Высш. шк., 1989. 295 с.
19. Истратов В. Трагедия Ольстера. *Новая и новейшая история*. 1982. № 2, № 3.
20. Киф П. Ничего не говори. Северная Ирландия: Смута, закулиссе, «голоса из могил». ООО Издательство АСТ, 2020. 274 с.
21. Коляда І.А., Всесвітня історія: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч.закл. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. 304 с.

22. Конноли Дж. Рабочий класс в истории Ирландии. Отвоение Ирландии. М: Прогресс, 1969. 303 с.
23. Countness Markievicz «The Rebel Countness». URL: <http://www.irishlabourhistorysociety.com/pdf/Markievicz.pdf> (дата звернення 14.02.2023).
24. Костяев Э. В. Отношение российской социал-демократии к решению «проклятого ирландского вопроса» в годы Первой мировой войны. *Власть*. 2014. №3. С. 142-145.
25. Кушнир С. А. Первый бойкот: (Ирландия XIX в.). *Вопросы истории*. 1983. №7. С. 185–187.
26. Крип'якевич І. П. Внутрішній розвиток Англії. Ірландія (Друга половина XIX ст.). *Всесвітня історія*. К., 1995. Кн.3. С. 180–185.
27. Крушинський Ф. Національна революція в Ірландії. Париж: Видання «Української визвольної бібліотеки», Б.р. 176 с.
28. МакКормак Дж. Історія Ірландії. К. : Юніверс, 2006. 296 с.
29. Методичні рекомендації щодо викладання історії, основ правознавства, громадянської освіти та курсів духовно-морального спрямування у 2022/2023 навчальному році. Шкільне життя: веб-сайт. URL: <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-istoriyi-osnov-pravoznavstva-gromadyanskoyi-osvity-ta-kursiv-duhovno-moralnogo-spryamuvannya-u-2022-2023-navchalnomu-rotsi/> (дата звернення 14.02.2023).
30. Михайлова Т.А. Ирландия от викингов до норманнов: язык, культура, история. Москва, 2012. 400 с.
31. Movements for Political & Social Reform, 1870–1914. John Redmond URL: http://multitext.ucc.ie/d/John_Redmond (дата звернення 14.02.2023).
32. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія 5–9 класи. Департамент освіти та науки Івано-Франківської міської ради: веб-сайт. URL: http://osvita-mvk.if.ua/content&content_id=3329 (дата звернення 14.02.2023).

33. Нація яка не капітулює: зб. ст./під заг. ред. Я. Іляш, В. Рог. К.: Ураїнська Видавнича Спілка, 2011. 144 с.
34. Невилл П. Ирландия: История страны. Мидгард, 2009. 352 с.
35. Осипова Т. С. Освободительная борьба ирландского народа против английской колонизации. М., 1962. 204 с.
36. Осмолівський С. О. Всесвітня історія: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч.закл. Київ: Генеза, 2017. 240 с.
37. Пастушина В. Досвід ірландського визвольного руху на сторінках підпільного націоналістичного органу УВО «СУРМА». *ВІСНИК ЛЬВІВ. УН-ТУ*. Серія журн. 2011. Вип. 34. С. 181–187.
38. Полянський П. Всесвітня історія: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч.закл. К.: Грамота, 2017. 244 с.
39. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі: навчально-методичне видання. Київ: Генеза, 2006. 328 с.
40. Полякова Е. Ю. Ольстер: истоки трагедии. М: Наука, 1982. 164 с.
41. Полякова Е. Первая мировая война в восприятии ирландцев. *Национальная идея и война*. Ч.ІІІ. С. 162–170.
42. Пономарев М. Н. «Ирландский вопрос» на парижской мирной конференции. *Аспирантский вестник Рязанского государственного университета имени С. А. Есенина*. Рязань, 2012. № 20. С. 26–34.
43. Реєнт О.П. Всесвітня історія: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч.закл. Київ: Генеза, 2017. 232 с.
44. Речь Ч. Парнелла на митинге в Эннисе. Сборник документов по истории нового времени. Экономическое развитие и внутренняя политика стран Европы и Америки. 1870–1914: учеб. пособие / П. И. Остриков, П. П. Вандель; М.: Высш. шк., 1989 . С.126-127.
45. Сапрыкин Ю. М. Английское завоевание Ирландии (XVII – XVIII вв.) /учеб. пособие. М.: Высш. школа, 1982. 176 с.
46. Слідами Стефенса. Український тиждень. URL: <https://tyzhden.ua/slidamy-stefensa/> (дата звернення 14.02.2023).

47. Соглашение между Великобританией и Ирландией. Хрестоматия по новейшей истории 1917–1945: пособие для учителя / под ред. Н.П. Яковлева. М.: Просвещение 1988. 288 с.
48. Сорочинська Н.М., Всесвітня історія: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч.закл. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2017. 272 с.
49. Тарле Е. Ирландия от восстания 1798 г. до аграрной реформы нынешнего министерства. Сочинения: в 12 т. М. 1957.Т. 1. С. 334.
50. Теоретичні підходи до розуміння та вивчення міжнародних відносин у шкільному курсі нової історії. History: веб-сайт. URL: <https://uahistory.co/article/11.html> (дата звернення 14.02.2023).
51. Черняк Е. Б. Массовое движение в Англии и Ирландии в конце XVIII – начале XIX в. М: АН СССР, 1962.720 с.
52. Шукалович А. Ірландська модель державотворення: критерії успіху ірландців очима українців Східної Галичини. *Історична панорама*. Вип. 20. 2015. С. 81-95.
53. Щупак І. Я. Всесвітня історія: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч.закл. К.: УОВЦ «Оріон», 2017. 208 с.
54. Women of the Rising. History: веб-сайт. URL:<https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/p-1916/1916irl/cpr/cwr/iwr/> (дата звернення 14.02.2023).

ДОДАТКИ

Додаток 1.

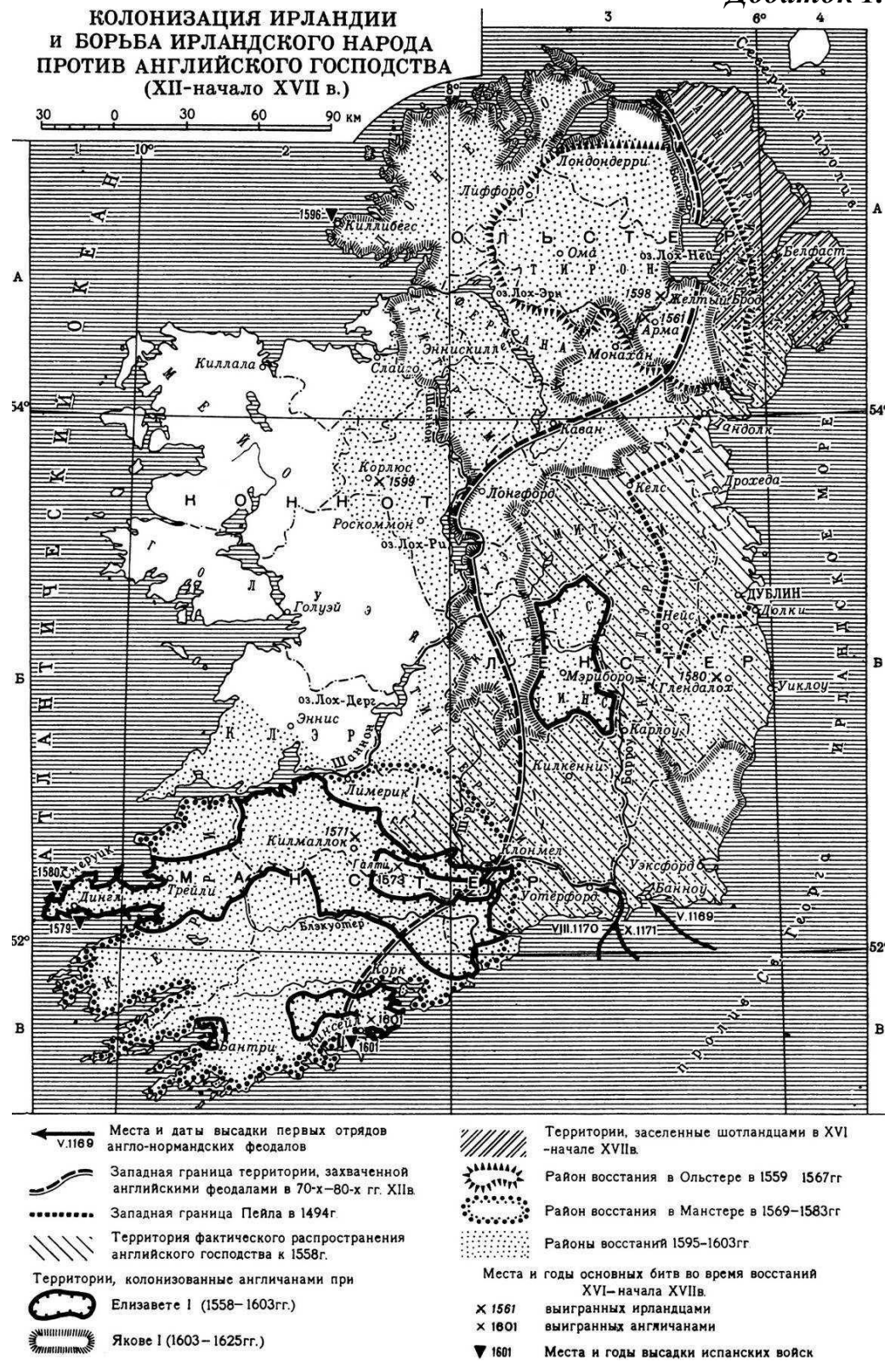

Рис. 1. Колонізація Ірландії і боротьба ірландського народу (XII–XVII)

Додаток 2.

**ИРЛАНДСКОЕ ВОССТАНИЕ
1641–1652 гг.**

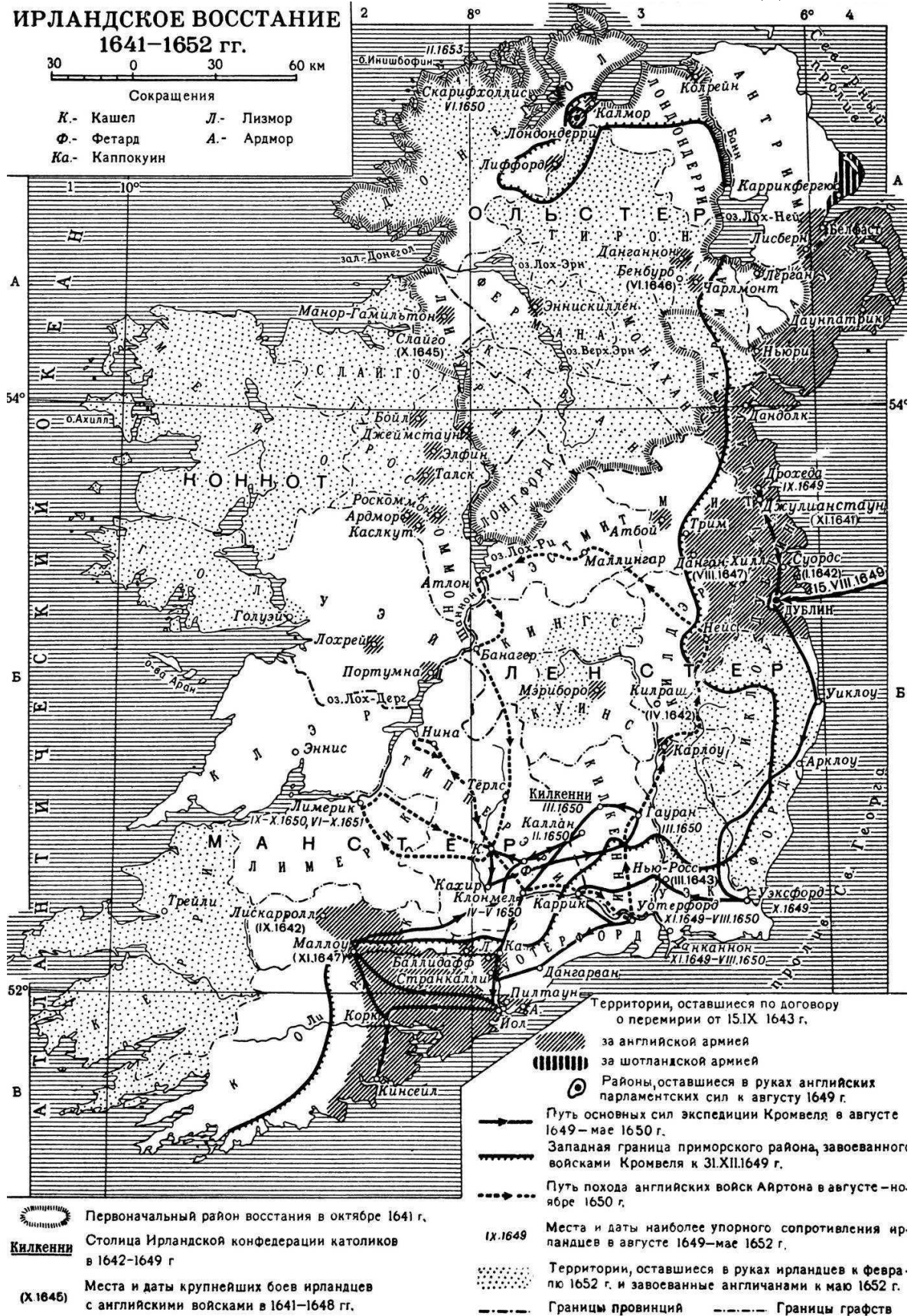

Рис. 2. Ирландське повстання 1641-1652 рр.

Додаток 3.

ВЕЛИКОБРИТАНІЯ И ИРЛАНДІЯ.

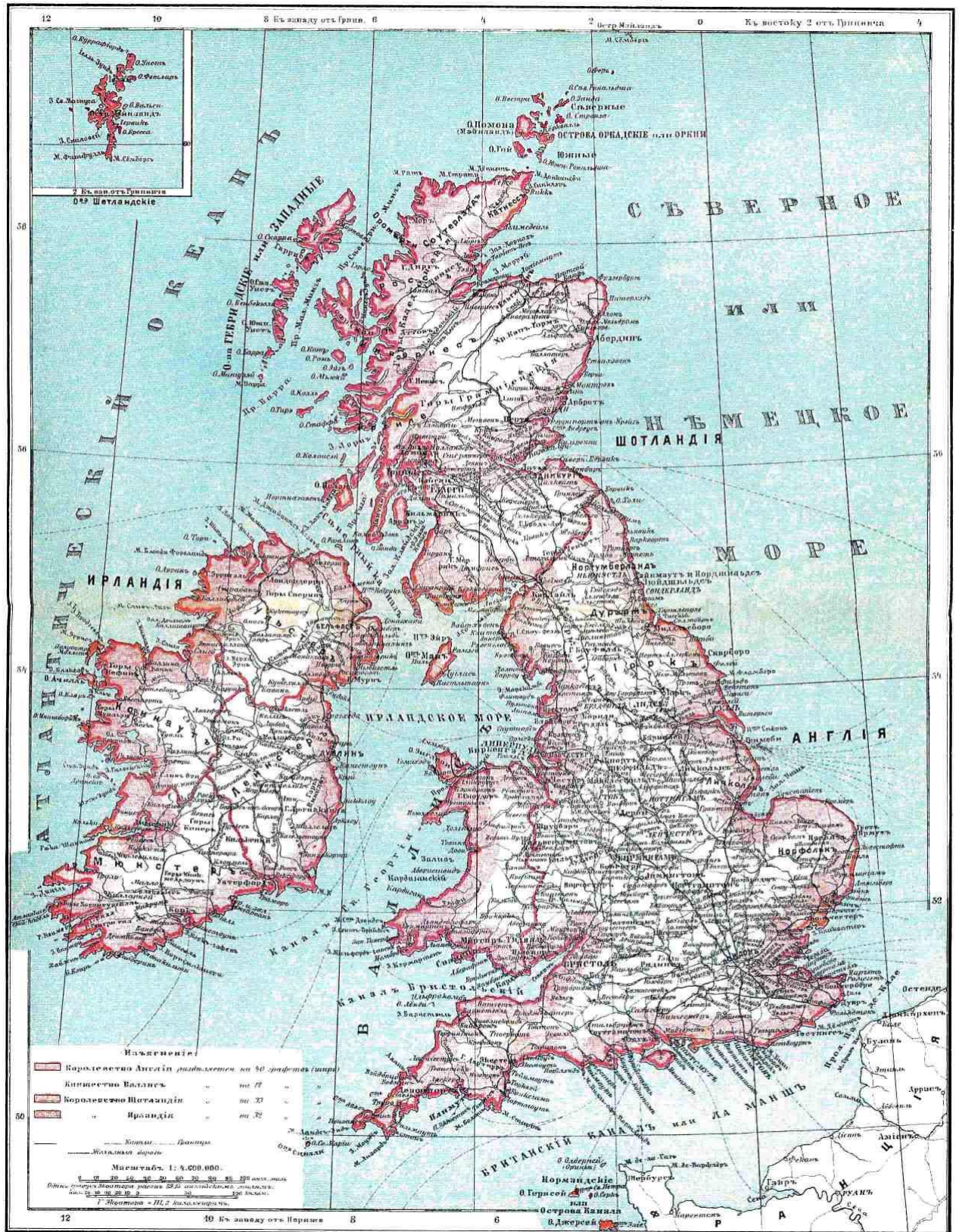

Рис. 3. Великобританія та Ірландія

Додаток 4.

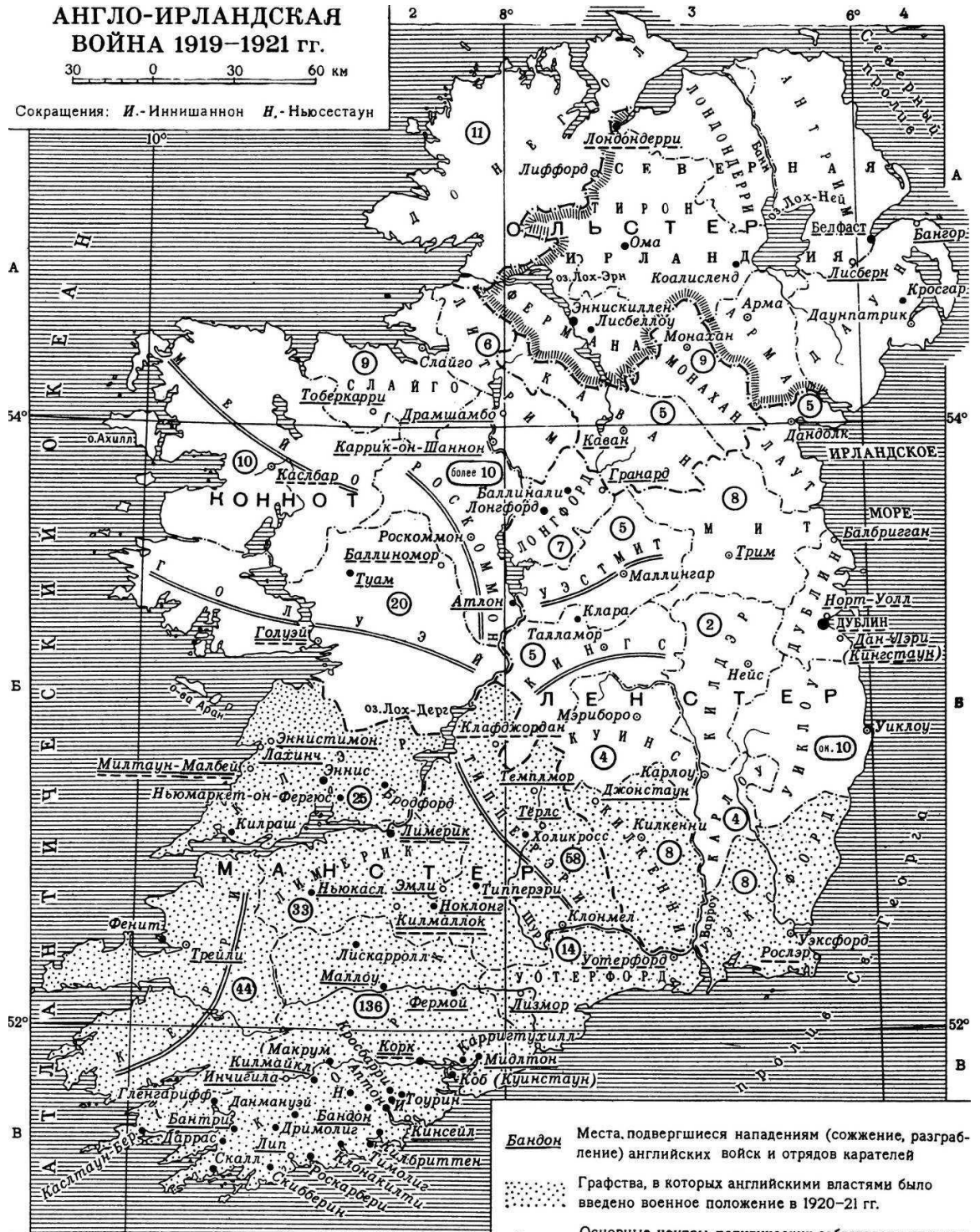

Рис. 4. Ирландське повстання 1916 р.

АНГЛО-ИРЛАНДСКАЯ ВОЙНА 1919–1921 гг.

30 0 30 60 км

Сокращения: И. - Иннишаннон Н. - Ньюсестаун

● Места крупнейших вооруженных столкновений Ирландской республиканской армии (ИРА) с английскими войсками и полицией

⑤ Крупные столкновения ИРА с английскими войсками (количество столкновений по графствам за период с 1.IX.1919 по 30.VI.1920 г. и с 1.I по 30.IV.1921 г.; данные неполные)

Бандон Места, подвергшиеся нападению (сожжение, разграбление) английских войск и отрядов карателей

⋯ Графства, в которых английскими властями было введено военное положение в 1920–21 гг.

Каван Основные центры политических забастовок в поддержку национально-освободительной борьбы в 1919–20 гг.

УЭСТМИТ Важнейшие районы аграрных волнений в 1919–20 гг. (борьба крестьян за землю)

▬ Граница Ирландского свободного государства с Великобританией по англо-ирландскому договору 1921 г.

--- Границы провинций

--- Границы графств

Рис. 5.. Англо-ірландська війна 1919–1921 рр.

Додаток 6.

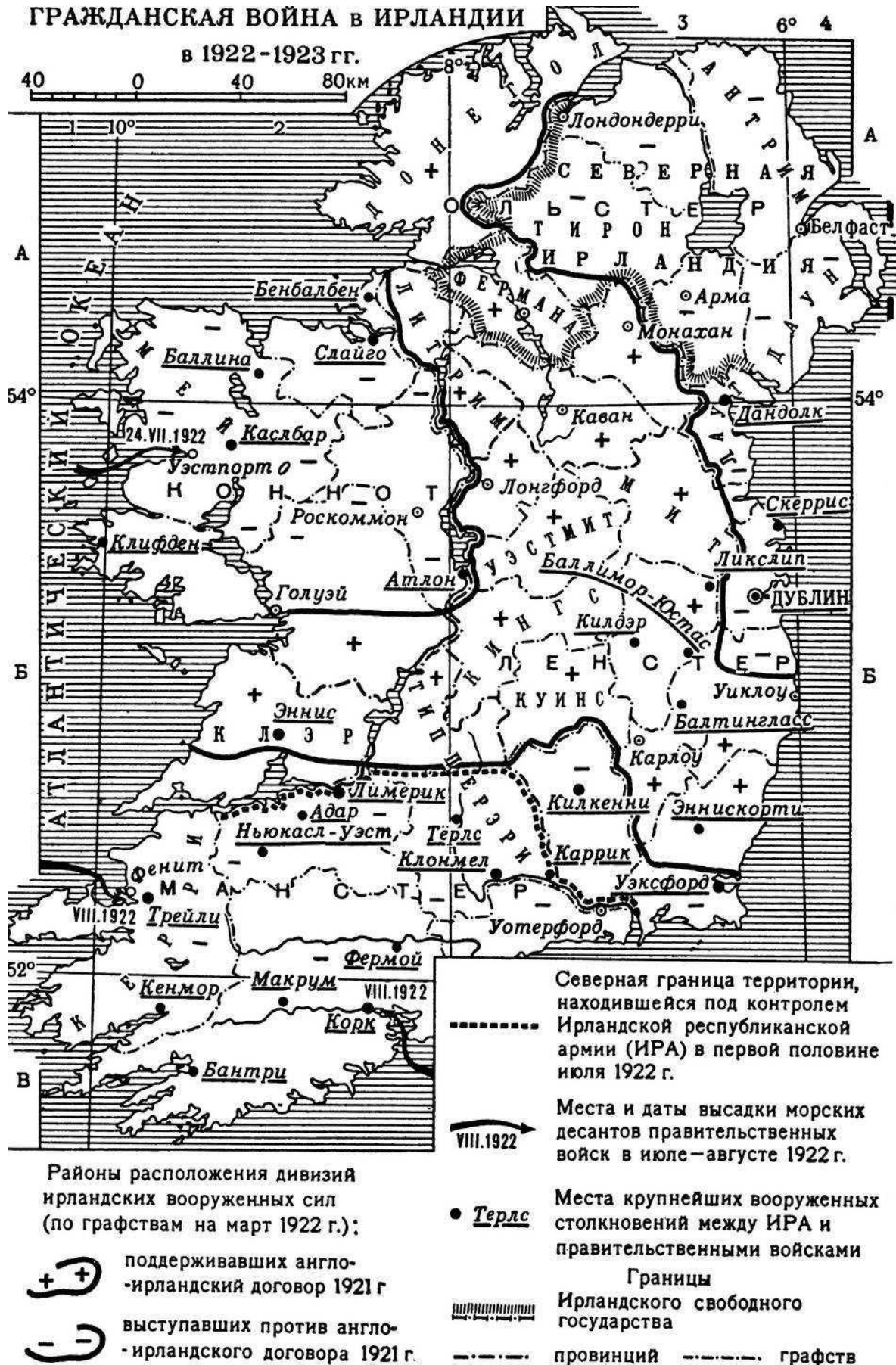

Рис. 6. Громадянська війна в Ірландії в 1922-1923 рр.

Додаток 7.

Розгорнутий конспект уроку з всесвітньої історії для 9 класу

Тема уроку: Національно-визвольна боротьба в Ірландії у ХІХ ст. – 1923 р.

Мета уроку:

навчальна: формувати в дев'ятикласників уявлення про Велику Британію у останній третині ХІХ ст., аналізувати колоніальну політику Британської імперії в ХІХ ст., охарактеризувати особливості національно-визвольного руху в Ірландії;

розвивальна: розвивати вміння школярів аналізувати й узагальнювати історичний матеріал, працювати з історичними джерелами, висловлювати та аргументувати власні судження, давати оцінку колоніальній політиці країни;

виховна: виховувати в учнів інтерес до історії, почуття національної гідності, повагу до минулого України та інших держав;

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: підручник «Всесвітня історія» для 9-го класу (авт. Гісем О.В.); історичні карти «Великобританія і Ірландія в ХІХ ст.» та «Світ у останній третині ХІХ ст.», мультимедійна презентація ««Ірландське питання» та внутрішньополітичне становище Великої Британії в ХІХ ст.», відеоматеріали «Від кельтів і вікінгів до феніїв та ІРА: боротьба ірландців за незалежність».

Основні терміни (поняття):

1. **Ірландське питання** – це процес багатовікової дискримінації ірландців як у релігійній так і соціально-економічній площинах.
2. **Гомруль** – одна із головних вимог ірландського національного руху кінця ХІХ ст.
3. **Обструкція** – зрив роботи парламенту законними способами.
4. **Колоніальна імперія** – імперія, що заснована на експлуатації колоній.

5. **Фенії** – таємна організація у ХІХ ст. яка була названа на честь героїв ірландської міфології і яка мала на меті боротьбу за свободу Ірландії. Інша назва – «Ірландське революційне братство». Фенії боролися за незалежну Ірландську республіку, таємно готували збройне повстання проти влади Великої Британії.
6. **Бойкот** – форма політичної та економічної боротьби; означає повну відмову від спілкування (з окремою особою, організацією тощо). Назва походить від прізвища британського управляючого Ч. Бойкотта, до якого вперше було застосовано таку форму боротьби.
7. **Картопляний голод** – голод, що охопив Ірландію в 1845-1849 рр., був спричинений деструктивною економічною політикою Великої Британії та спровокований епідемією фітопатогенного картопляного гриба, який викликав фітофтороз.
8. **Шинн Фейн** – політична організація в Ірландії, заснована 1905 р. зусиллями Артура Гріффіта. Вона виступала за самостійну Ірландську державу під гаслом «Ірландія для ірландців».

Основні дати (події):

1. 1848 р. – повстання «Молодої Ірландії» та «Молодої Конфедерації Ірландії»;
2. травень 1870 р. – у Дубліні було створено Партію Гомруль – руху за самоврядування в Ірландії;
3. 1875 р. – обрання до англійського парламенту Чарльза Парнелла;
4. 21 жовтня 1879 р. – було створено Ірландську національну земельну лігу на чолі з Ч. Парнеллом;
5. 1894 р. – в Ірландії виникло відділення Незалежної робітничої партії Великої Британії.
6. 1896 р. – було засновано ірландську Соціалістичну республіканську партію, тісно пов'язану з діяльністю ірландського революціонера і борця за незалежність Ірландії Джеймса Коннолі.

Історичні постаті:

1. **Королева Вікторія** – королева Сполученого Королівства Великої Британії та Ірландії 1837-1901 рр.. Період її правління ще відомий під назвою «вікторіанська епоха».
2. **Бенджамін Дізраелі** – визначний британський державний та політичний діяч, консерватор, прем'єр-міністр уряду в 1868 та 1874-1880 рр.; успішний письменник-романіст; граф Біконсфілд (з 1876), кавалер Ордену підв'язки.
3. **Вільям Гладстон** – британський державний діяч і письменник, 41-й (грудень 1868 – лютий 1874), 43-й (квітень 1880 – червень 1885), 45-й (лютий – серпень 1886) і 47-й (серпень 1892 – лютий 1894) прем'єр-міністр Великої Британії.
4. **Чарльз Парнелл** – ірландський політичний діяч, лідер руху за автономію Ірландії (Home Rule) з 1877 по 1890 рр..
5. **Артур Гріффіт** – ірландський журналіст, політичний діяч, один із засновників партії Шинн Фейн, президент Ірландської Вільної держави (1922 р.).
6. **Девід Ллойд-Джордж** – державний і політичний діяч Великої Британії, лідер ліберальної партії, прем'єр-міністр (7 грудня 1916 – 22 жовтня 1922 р.), граф (з 1944 р.).

Структура уроку:

- I. Організаційний момент.
- II. Актуалізація опорних знань і вмінь учнів із мотиваційним аспектом.
- III. Повідомлення теми та мети уроку.
- IV. Сприйняття й усвідомлення нового матеріалу учнями.
 4. 1. Причини загострення національно-визвольної боротьби ірландців у першій половині XIX ст.
 4. 2.. Основні події національно-визвольного руху в Ірландії в середині XIX ст..
 4. 3. Політична боротьба за права ірландців в останній третині XIX ст..

V. Узагальнення та систематизація знань учнів.

VI. Підведення підсумків уроку. Оцінювання навчальної діяльності учнів.

VII. Пояснення домашнього завдання.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент.

1. 1. Вступне слово вчителя.

Слово вчителя: Добрий день! Ми з вами продовжуємо вивчати розділ 3 «Європа та Америка в останній третині XIX ст. – на початку XX ст.».

II. Актуалізація опорних знань і вмінь учнів із мотиваційним аспектом.

2. 1. «Згадайте».

1. Хто очолив рух об'єднання в Німеччині? (Отто фон Бісмарк);
2. Яка країна була противником процесу об'єднання Німеччини? (Франція);
3. Якими є основні положення доктрини пангерманізму? (Німці переважають усі народи і мають панувати над ними);
4. Коли імператором Німеччини став Вільгельм II? (15 червня 1888);
5. Яка течія була панівною в робітничому русі Німеччини? (соціал-демократи)

2. 2. «Перевіримо разом».

Коментар вчителя: Ви маєте продемонструвати свої доопрацьовані вдома таблиці «Етапи об'єднання Німеччини 1864-1871 рр.» та «Внутрішня політика О. фон Бісмарка».

Таблиця 2.2.1.: «Етапи об'єднання Німеччини 1864-1871 рр.»

Дата	Подія	Результат
1864 р.	Війна з Данією	Шлезвіг і Голштейн — у спільному володінні Пруссії та Австрії
1866 р.	Війна з Австрією	Австрія мала вийти з Німецького союзу і відмовитися від Шлезвіга і Голштейна на користь Пруссії

1866 р.	Захоплення Нассау, Гессена, Франкфурта	Розширення території Пруссії
1867 р.	Утворення Північнонімецького союзу	Закріплення провідної ролі Пруссії в Північнонімецькому союзі
1870-1871 рр.	Війна з Францією	Приєднання Ельзасу і Лотарингії, контрибуція у 5 млрд франків

Таблиця 2.2.2. «Внутрішня політика О. фон Бісмарка»

Здійснені заходи	Період	Особливості
Культуркампф	1871–1876 рр.	<ul style="list-style-type: none"> • позбавлення католицького духовенства права нагляду за початковою школою; • заборона священикам викладати і займатися політичною агітацією; • контроль із боку держави за призначеннями на всі церковні посади; • заборона діяльності Ордену єзуїтів і висилка всіх його членів за кордон; • скасування статей конституції, які передбачали автономію католицької церкви в імперії; • припинення сплати жалування з державної скарбниці католицьким священикам; • запровадження громадянського шлюбу і державної реєстрації всіх актів цивільного стану.

«Виключний закон проти соціалістів»	19.10.1878 р.	Рейхстаг прийняв запропонований Бісмарком «Закон проти суспільно небезпечних прагнень соціал-демократії», який діяв до 1890 р. і дістав назву «виключного закону проти соціалістів». Було заборонено діяльність 240 соціал-демократичних організацій, закрито 127 газет і журналів, заарештовано 1500 і вислано 500 осіб.
Протекціоністський митний тариф	1879 р.	Закон значно підвищував митний тариф, який майже закривав німецький ринок для іноземної конкуренції з усіх основних галузей промисловості.
Прийняття рейхстагом «соціальних законів»	1881–1889 рр.	Німеччина стала єдиною країною, де існувало соціальне законодавство: <ol style="list-style-type: none"> 1. страхування робітників у випадку хвороби або каліцтва (1884). Поширений на сільськогосподарських робітників (1886) і службовців морського транспорту (1887); 2. забезпечення у випадку старості й нездатності до праці. Передбачалася виплата державою пенсій робітникам, які досягли 70 років, і заснування ощадних кас для інвалідів праці (1889).

III. Повідомлення теми та мети уроку.

1. *Слово вчителя:* Розгорніть робочі зошити та запишіть, будь ласка, тему: «Національно-визвольна боротьба в Ірландії у XIX ст. – 1923 р.».

Сьогодні на уроці ми будемо говорити про загострення протиріч Ірландії з Англією в XIX ст., які призвели до війни за незалежність у першій половині XX ст., визначимо їх основні причини, проаналізуємо перебіг головних подій

національно-визвольного руху, їх успіхи та поразки, познайомимося з історичними постатями, які його очолювали.

IV. Сприйняття й усвідомлення нового матеріалу учнями.

4.1. Причини загострення національно-визвольної боротьби ірландців у першій половині XIX ст.

Слово вчителя: Історія Ірландії в історичній літературі зводиться часто до розкриття двох проблем: боротьба з Англією та війна за незалежність. Боротьба «Зеленого Острова» розгорталася впродовж століть у різних формах і залежала від історичних умов. Часто ця боротьба призводила до збройних повстань проти загарбників, які хоч і закінчувалися невдачами, та все ж не проходили марно, формували ментальність ірландців та прокладали шлях до остаточного визволення.

Наростання кризової ситуації на початку нового часу, що призвела до чисельних збройних повстань та виступів у цей період, було зумовлене причинами, які сильно впливали на історичний розвиток країни. А результат цих повстань посилив боротьбу в другій половині XIX – першій чверті XX ст.

XIX ст. розпочалося для Ірландії унією 1801 р. – унія, що проголошувала створення Об'єднаного Королівства Великобританії та Ірландії. Вона остаточно визначила статус острова: в політичному відношенні вона стала безправною провінцією, в економічному – землеробським округом, постачальником дешевої робочої сили та сировини, ринком збуту для англійської та шотландської буржуазії. Саме в цей час відбувається нова хвиля загострення англо-ірландських протиріч.

«Робота з картою».

Коментар вчителя: На основі підручника та вже почутої інформації Ви маєте на контурній карті «Велика Британія у XIX ст.» позначити територію Ірландії та інші колоніальні володіння, які належали імперії в даний період.

«Робота з історичним джерелом».

Коментар вчителя: Прочитайте «Act of Union United Kingdom 1801» – Акт Союзу (1 січня 1801 р.) – законодавчу угоду про об'єднання Великої Британії (Англії та Шотландії) та Ірландії під назвою Сполучене Королівство Великої Британії та Ірландії.

Питання для обговорення до документу:

1. Які наслідки для Ірландії мав даний союз?
2. Які права ірландців було підтверджено у документі?
3. Чи можна вважати даний договір успішним для Англії?
4. Чи можна вважати даний договір успішним для Ірландії?

Слово вчителя: На перше місце в 20-х рр. XIX ст. виступає релігійне питання. І стосувалося воно надання католицькому населенню політичних прав («емансипація католиків»). Широка підтримка, надана селянськими масами і міськими низами, які вбачали в його рішенні також і шлях до ослаблення гніту лендлордів, свідчила про те, що рух носить не тільки релігійний характер. Очолювала його Католицька асоціація, створена в 1823 р. з ініціативи представника поміщицьких кіл адвоката Даніела О'Коннела.

У 1829 р. парламент прийняв білль про «емансипацію католиків». За умови складення присяги вірності королівській династії ірландці-католики отримували політичні права, в тому числі право обрання в парламент, хоча як і раніше не могли займати вищі державні посади. Одночасно в Ірландії збільшується виборчий ценз при виборах в палату общин з 40 шил. до 10 ф.ст. Таким чином, частина виборців-орендарів відсторонялася від участі у виборах.

Дана ситуація висуває на друге місце соціальні проблеми. Країна постійно перебувала у стані облоги. Один репресивний закон змінювався іншим. У 1801–1805 рр. діяв акт «проти заколотників»; в червні 1807 р. британський парламент прийняв одразу два закони – ще один акт проти заколотників і акт про зберігання зброї, що діяли до 1810 р. Згідно з цими законами, намісник міг оголосити будь-яке графство «в стані заколоту», що надавало владі право обшуку помешкань в будь-який час і арешту «всіх

підозрілих». Після чотирирічної перерви ці закони були відновлені і діяли до 1818 р. включно. У 1825 р. було введено новий акт про репресії строком на три роки, який був потім відновлений в 1829–1833 рр. і доповнений на цей раз актом про призупинення конституційних гарантій.

Й без того тяжку соціальну ситуацію в Ірландії ускладнив голод 1847 – 1848 рр., який став результатом колоніальної політики Англії. Протягом трьох років не був зібраний урожай основного продукту харчування ірландських селян – картоплі. І хоча в 1845 р. в країні ще було достатньо м'яса, молочних продуктів і зерна, ці продукти були недоступні ірландським трудящим. Вони йшли на продаж заради внесення орендної плати, вивозилися в Англію. У 1845 р. загинуло 500 тис. ірландців, в 1848 р. – більше 300 тис. Супутники голоду – хвороби також косили людей. Тільки в 1847 р. від тифозної лихоманки загинуло більше 250 тис. чоловік [25, 180].

Причиною загострення економічних протиріч на даному етапі став аграрний переворот, що був пов'язаний з переведенням сільського господарства на нові, капіталістичні рейки. Процес цей тривав протягом усієї другої половини ХІХ і початку ХХ ст. Однак початкова його стадія, яка охоплювала перші десятиліття цього періоду, коли капіталістична перебудова сільського господарства супроводжувалася крутою ламкою старих соціальних відносин, була особливо болісною для селянського населення. Однак, не торкнувшись основ аристократичного землеволодіння, аграрний переворот не усунув тим самим і пережитків феодалізму в ірландському аграрному ладі. Давно назріваюча радикальна аграрна реформа в Ірландії штучно гальмувалася англійськими правлячими колами, тим самим затримуючи падіння напівфеодальних інститутів, що стали історичним анахронізмом.

Аграрний переворот ХІХ ст. породив нову проблему – масову еміграцію з Ірландії. У результаті еміграції, скорочення народжуваності і погіршення здоров'я народу населення Ірландії, що зростало до середини ХІХ ст., незважаючи на всю тяжкість соціальних умов, стало чисельно

падати. Ірландія перетворилася на одну з небагатьох (якщо не єдину) країн Європи з постійним, систематичним зменшенням населення.

Перераховані причини надають національно-визвольній боротьбі XIX – початку XX ст. нових форм. Програвши у відкритих військових діях, котрі розгорталися під час повстань XVII–XVIII ст., ірландці змушені були вдатися до підпільної боротьби, її результатом було утворення численних організацій та партій.

«Робота в парах».

Коментар вчителя: Для виконання цього завдання інформацію Ви можете брати зі слайдів мультимедійної презентації. Об'єднавшись у пари, ви повинні заповнити у зошитах таблиці, які мають охопити відомості про ключові причини наростання національно-визвольної боротьби в Ірландії в XIX ст..

Таблиця 4.1.1.

Причини	Особливості
Релігійне питання	За умови складення присяги вірності королівській династії ірландці-католики отримували політичні права, в тому числі право обрання в парламент, хоча як і раніше не могли займати вищі державні посади.
Соціальне питання	Країна постійно перебувала у стані облоги. Один репресивний закон змінювався іншим. Згідно з законами, намісник міг оголосити будь-яке графство «в стані заколоту», що надавало владі право обшуку помешкань в будь-який час і арешту «всіх підозрілих». Картопляний голод 1845-1849 рр. спровокований колоніальною політикою Англії.
Економічне питання	Причиною загострення економічних протиріч став аграрний переворот, що був пов'язаний з переведенням сільського господарства на нові, капіталістичні рейки.
Міграційне	У результаті еміграції, скорочення народжуваності і

питання	погіршення здоров'я народу населення Ірландії, що зростало до середини ХІХ ст., незважаючи на всю тяжкість соціальних умов, стало чисельно падати. Ірландія перетворилася на одну з небагатьох (якщо не єдину) країн Європи з постійним, систематичним зменшенням населення.
Політичне питання	Програвши у відкритих військових діях, котрі розгорталися під час повстань ХVІІ–ХVІІІ ст., ірландці змушені були вдаватися до підпільної боротьби, її результатом було утворення численних організацій та партій

4. 2.. Основні події національно-визвольного руху в Ірландії в середині ХІХ ст..

Слово вчителя: Національно-визвольна боротьба ХІХ – поч. ХХ ст. тісно пов'язана з іменами низки відомих політичних та громадських діячів. Присвятили своє життя визволенню Ірландії Роберт Еммет, Даніел О'Коннелл, Томас Девіс, Джейм Стівенс, Чарльз Стюарт Парнелл, Джеймс Конноллі, Джон Редмонд, Артур Гріффітс, Джим Ларкін та інш. Провідними організаціями, які стояли на чолі визвольного руху Ірландії в даний період були: «Молода Ірландія» (1842), «Молода Конфедерація Ірландії» (1847), Ірландське Республіканське Братство (1958), «Феніянське братство» (1958) та інш.

Після невдалого повстання 1798 р. в окремих частинах Ірландії – в графствах Клер (Західна Ірландія), Лімерик, Корк та інші вцілілі прихильники руху «Об'єднаних ірландців» намагалися відновити партизанську боротьбу. Коли восени 1802 р. 24-річний Роберт Еммет, брат одного з членів організації «Об'єднаних ірландців» – Томаса Еммета, став таємно готувати революційний переворот з метою досягнення незалежності Ірландії, йому вдалося знайти чимало прихильників.

Підтримку, зокрема, обіцяв глава партизанського загону, що діяв в горах Уїклоу, Майкл Дуайєр. Змова Еммета була не просто відлунням руху «Об'єднаних ірландців», а й негативною реакцією патріотів на колонізаторський акт про унію. У плани революціонерів входило оволодіння Дублінським замком, арешт колоніальної адміністрації, захоплення казарм силами не тільки дублінських повстанців, але і загонів з Уїклоу, Кілдарі і Уексфорда, які повинні були прийти їм на допомогу.

У призначений день група людей на чолі з Емметом рушила до Дублінського замку. Після кількох вуличних сутичок і нападу на карету верховного судді (останній був убитий) стала очевидною безглуздість продовження боротьби. Учасники виступу розсіялися, багатьом вдалося сховатися. Сам Еммет через деякий час був заарештований і 20 вересня повішений. Після провалу повстання прихильникам незалежності Ірландії стало зрозуміло, що методи боротьби потрібно змінювати.

Протягом всієї наступної історії в Ірландії конституційний націоналізм і кривавий заколот розвивалися паралельно, поперемінно виходячи на перший план. Після 1803 р. чоловік, що вийшов битися з бунтівниками Еммета, зробив висновок, що, якщо Ірландія хоче домогтися хоч якоїсь незалежності, він повинен зробити це мирним шляхом. Цією людиною був Деніел О'Коннелл (1775–1847), інакше Визволитель, багатьма визнаний як один з найвідоміших політичних діячів Ірландії XIX ст.. Даніел О'Коннелл стояв на чолі руху за права ірландців і незалежність країни протягом 1829–1843 рр. У кар'єрі Деніела О'Коннелла були дві великі мети – католицька емансипація та анулювання акту про унію. Одна мета була досягнута, а інша призвела до поразки, а потім і до справжньої трагедії.

В 40-х рр. XIX ст. в Ірландії загострюється революційна ситуація. Голод 1845–1849 рр. на багато поколінь зіпсував англо-ірландські відносини і вплинув на саму країну. 1842 р. була створена «Молода Ірландія», ідейний натхненник організації Томас Девіс. 1847 р. створюється організація «Молода Конфедерація Ірландії». Саме під проводом цих двох організацій у

серпні 1848-го р. розпочалося повстання. Однак поліція за кілька годин оточила й розбила погано озброєних повстанців. Оскільки основна сутичка відбулася на городі біля будинку вдови МакКормак, в історії Ірландії подія отримала глузливу назву: «битва при грядці капусти вдови МакКормак». Повстання «Молодої Ірландії» та «Молодої Конфедерації Ірландії» в 1848 р. зазнало фіаско, однак воно вказало дорогу в майбутнє.

У Дубліні 1850 р. було розпочато кампанію за участю католицьких і пресвітеріанських представників Ольстера й решти Ірландії. Найбільшим підбурювачем виступив Чарльз Гаван Даффі. Учасники кампанії заснували Ірландську лігу наймачів, яка поставила три вимоги: «постійність умов і строків володіння, справедливої ренти і свободу продажу». Тим часом у 1856 р. після перебування у Франції до Ірландії повертається Джеймс Стівенс і відновлює свою діяльність. 1858 р. в день святого Патріка було засновано Ірландське Республіканське Братство. На чолі американського ІРБ стояв Джон О'Магоні. Він дуже захоплювався міфічним ірландським героєм Фіонном МакКумгайлом і тому змінив назву організації на честь стародавніх воїнів, назвавши її «Феніанське братство».

Строго конспіративна воєнізована організація феніїв ставила своїм завданням підготовку і здійснення збройного повстання для створення незалежної Ірландської республіки. Загони феніїв вербувалися переважно з робітників і наймитів, але керівна роль належала дрібній та середній буржуазії. Керівники руху дотримувалися тактики умовляння, що не спиралася на широкі маси. Це стало однією з причин невдалого результату повстання 1867 р..

Після придушення останнього повстання цього періоду, члени феніанського товариства до початку ХХ ст. займалися терористичною діяльністю, чим демонстрували непокірність і прагнення ірландців, до незалежності власної країни.

Крім терористичної діяльності, основною ареною національної боротьби фенії обрали парламент. У 1870–1890 рр. рух за автономію Ірландії очолював Чарльз Стюарт Парнелл.

«Робота з історичним джерелом».

Коментар вчителя: Пропоную вам ознайомитися зі змістом промови Ч. Парнелла на мітингу в Еннісі.

4. 3. Політична боротьба за права ірландців в останній третині ХІХ ст..

Слово вчителя: У травні 1870 р. у Дубліні сталася важлива подія. Під час приватної конференції в Айзека Батта з Донегала було створено Партію Гоумрул – руху за самоврядування в Ірландії. Очолив її сам Айзек Батт. Партія мала намір досягти своєї мети конституційними засобами. У 1867 р. Батт захищав в'язнів-феніїв, в результаті чого опинився противником акту про унію Великобританії та Ірландії. Він хотів відновлення вітчизняного законодавства, без якого в Ірландії ніколи не буде справжнього процвітання і миру, і в 1872 р. допоміг заснувати Асоціацію місцевого управління (у листопаді 1873 р. її перетворили в Лігу гоумрула). Вже в 1874 р. до партії приєднується Чарльз Парнелл (з ім'ям цієї історичної постаті пов'язано рух – парнеллізм).

21 жовтня 1879 р. було створено Ірландську національну земельну лігу на чолі з Парнеллом. Ліга стала найпотужнішим масовим рухом з часів О'Коннелла. Майкл Девітт був обраний почесним секретарем Виконавчого комітету, до якого увійшли представники гоумрулерів і феніїв; серед останніх були Патрік Еган (скарбник Ліги), Бреннан і Секстон. Офіційна програма Ліги включала вимоги зниження несправедливої орендної плати та фіксації термінів орендних договорів, припинення згону орендарів, надання країні самоврядування та створення автономного парламенту. Але в той же час зберігалася більш радикальна програма Ліги Мейо, яка вимагала повного знищення лендлордизму і повернення землі селянам, а також створення незалежної Ірландської республіки. Все революційно-демократичне крило Земельної ліги фактично притримувалося саме цієї програми, розглядаючи

рішення аграрного питання тільки, як щабель в боротьбі за повну незалежність країни. На цій підставі Парнелл і його союзники-фенії затіяли те, що після 1879 р. назвуть «земельною війною». Кампанія стала відповіддю на кризу в сільському господарстві 1870-х рр. Земельна ліга змогла продемонструвати на практиці свої можливості: у січні 1880 р. вона виграла так звану «битву в Каррарі».

Аналогічні виступи селян відбувалися і в інших районах країни. При цьому став широко застосовуватися такий метод боротьби, як бойкот (назва походить від прізвища керівника маєтку лорда Ерна капітана Бойкотта, до якого вперше успішно був застосований цей метод). У січні 1880 р. на мітингу в графстві Куїнс Девітт запропонував бойкотувати всіх тих, хто бере в оренду ферму вигнаного орендаря. Восени 1880 р. Ч. Парнелл на мітингу в Еннісі виголосив впромову, в якій закликав населення до моральної ізоляції недобросовісних орендаторів. Це значно посилило боротьбу в країні. Ця кампанія збіглася з поверненням У. Гладстона у велику політику. У 1880 р. він знову зайняв пост прем'єр-міністра і був ще рішучіше налаштований покінчити з «ірландським питанням».

Парламентські протести та агітація Земельної ліги, дали свої результати – Гладстон запровадив 1881 р. акт про землю, який передбачав виконання трьох вимог Земельної ліги. Цей акт в значній мірі захищав права орендаря. Існували всі підстави називати цей акт Magna Carta ірландського орендаря, і він почав підривати підвалини лендлордів на ірландській землі.

Проте вбивства в Фенікс-парку зробили неможливою співпрацю Парнелла і лібералів, особливо коли стало відомо, що в цій справі замішані члени Земельної ліги. З цього часу почалася так звана боротьба за гоумрул, яка точилася протягом 1885–1886 рр. Її результатом стало те, що законопроект про гоумрул попри всі намагання Гладстона так не і пройшов в парламент, а останній змушений був піти у відставку. Слід зазначити, що саме питання гоумрулу в Ірландії спричинило кризу лібералізму в Великобританії. Після відставки ліберального уряду Гладстона,

консервативний уряд лорда Солсбері розпочав жорстокий наступ на національний рух Ірландії.

Зі смертю Парнелла в жовтні 1891 р. і розколом гоумрулерів ірландський національний рух виявився значно ослабленим. Партія гоумруля не змогла організувати нову широку кампанію на підтримку автономії Ірландії після того, як палата лордів відхилила в 1893 р. другий білль про гоумрул Гладстона (в 1892–1894 рр. він знову очолював кабінет), прийнятий палатою громад.

Поразка на політичній арені, тимчасовий спад національно-визвольної боротьби посилив присутню і раніше у частини ірландської інтелігенції тенденцію шукати шляхи розвитку національної самосвідомості насамперед у сфері духовного життя, в галузі культури та літератури. 31 червня 1893 р. письменником Дугласом Хайдом, істориком Е. Мак-Нілом та іншими, була заснована Гельська ліга – організація, яка поставила собі за мету відродження вимерлої в результаті багатовікової колонізаторської політики ірландської мови (гельської) і кельтсько-шотландської культури.

«Робота в зошитах»

Коментар вчителя: занотуйте тезисно зміни в парламентському житті Великої Британії, які відбувалися на тлі національно-визвольного руху в Ірландії. Інформацію можна взяти з пункту 2 § 25-26 підручника та презентації.

Слово вчителя: Найбільш виразно програма з ірландського питання була викладена в створеній у червні 1881 р. Демократичній федерації. Через свого керівника Гаїндмана федерація була тісно пов'язана з Земельною лігою Ірландії. З її ініціативи були утворені відділення Земельної ліги в самій Англії, Шотландії та Уельсі. Членом Виконавчого комітету Демократичної федерації став і Майкл Девітт. Ірландське питання займало велике місце в діяльності заснованої в 1884 р. Соціал-демократичної федерації і, невеликої ще в той час, групи марксистів.

У 90-х рр. XIX ст. Ірландія ставала дедалі націоналістичною. Це відбувалося під впливом декількох факторів. Перший пов'язаний з утворенням тред-юніонів в Ірландії. Ще у 80-х рр. в країні появились професійні об'єднання робітників. Тред-юніони півночі, які об'єднували в основному робочу аристократію країни, як правило, входили у відповідні тред-юніони Англії, а на півдні виникали самостійні об'єднання, на зразок Союзу сільських робітників. Менш кваліфікована частина ірландських робітників виступала спільно з англійськими «новими тред-юніонами», разом з ними вела боротьбу за 8-годинний робочий день і підвищення заробітної плати. Особливу роль відігравала Національна спілка робітників газових підприємств і чорноробів Великобританії та Ірландії, що виникла в 1889 р. і об'єднувала близько 100 тис. робітників. У її організацію багато сил вклала Елеонора Маркс, що була членом Виконавчого комітету Союзу, і генеральний секретар Союзу, робітник-соціаліст Вільям Торн. У 1894 р. в Ірландії виникло відділення Незалежної робітничої партії Великобританії. У 1896 р. було засновано ірландську Соціалістичну республіканську партію, тісно пов'язану з діяльністю видатного ірландського революціонера і борця за незалежність Ірландії Джеймса Коннолі. З 1898 по 1902 рр. вона видавала свій друкований орган «Уоркерс ріпаблік» («Республіка робітника»).

Другим фактором була англо-бурська війна 1899–1902 рр. Багато ірландців підтримувало бурів у війні проти Британії, розмірковуючи таким чином: «Ворог Британії – наш друг». У жовтні 1899 р. в Дубліні відбувся мітинг на підтримку бурів і осуду вступу ірландців до британської армії. Згодом було засновано Ірландський трансваальський комітет з метою припинення набору новобранців до британської армії. Пробурська кампанія дуже дратувала британські власті і понад сорок визначних націоналістів, включаючи одинадцять членів парламенту, потрапили за ґрати в зв'язку з політичною діяльністю 1901–1902 рр..

«Робота з відеоматеріалом».

Коментар вчителя: Пропоную вашій увазі переглянути відео «Від кельтів і вікінгів до феніїв та ІРА: боротьба ірландців за незалежність» та дати відповідь на запитання: «Чому, на Вашу думку, «ірландське питання» так і не вдалося вирішити наприкінці ХІХ ст.?».

Слово вчителя: Отже, розгортанню національно-визвольного руху Ірландії в ХІХ ст. сприяли поразки повстань 1803, 1848 та 1867 рр., голод 1845–1849 рр. активна діяльність численних організацій та партій, як на території острова так і в еміграції. Цей потужний рух знайшов своє відображення і в гравюрах того часу. Пропоную вам розглянути гравюру 1848 р. «Виселення дрібних орендарів в Ірландії», «Напад на булочну в Дангарвані підчас голоду 1846 року» та «Ірландські селяни 1880 р.». Висловіть свою думку, як ви розумієте побачене і які відчуття у вас викликають зображення.

Рис.4.3.1. Візуальне джерело №1. 1848 р. «Виселення дрібних орендарів в Ірландії»

Рис.4.3.2. Візуальне джерело №2. «Напад на булочну в Дангарвані підчас голоду 1846 року».

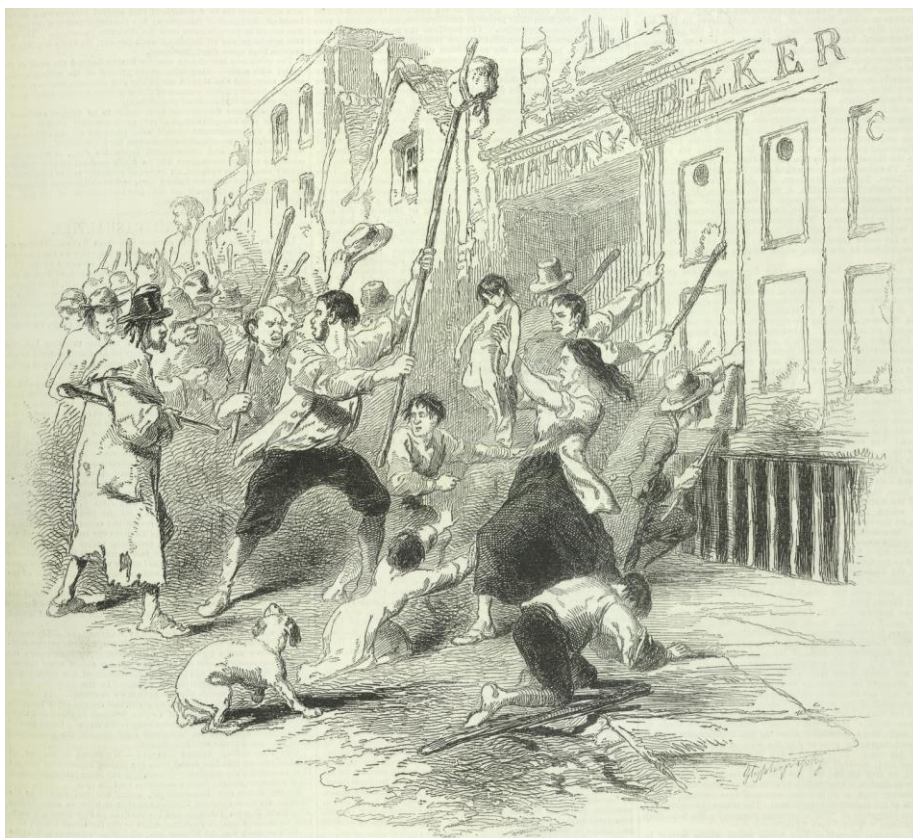

Рис.4.3.3. Візуальне джерело №3. «Ірландські селяни 1880 р.».

V. Узагальнення та систематизація знань учнів.

«Підсумуємо разом».

1. Яка подія розпочинає проблематику «ірландського питання» в ХІХ ст.?

2. Що стало причиною загострення протиріч між Англією та Ірландією першої половини XIX ст.?

3. Як розгорталася боротьба за гоумрул?

4. Яку роль виконувала ірландська діаспора в національно-визвольному русі?

5. Назвіть імена ключових постатей ірландської національно-визвольної боротьби.

«Десять тез»

Пояснення: учні повинні записати десять опорних тез-висновків за матеріалом уроку.

VI. Підведення підсумків уроку. Оцінювання навчальної діяльності учнів.

Слово вчителя: Таким чином, розглянувши тему «Національно-визвольна боротьба в Ірландії (XIX ст. – 1923 р.)», можемо зробити наступні висновки:

Ірландський народ вів одну з найдовших в історії людства боротьбу за національне визволення. Національно-визвольна боротьба в Ірландії XIX ст. – 1923 р. розвивалася у кілька етапів, лавіруючи від боротьби на політичній арені до відкритих збройних виступів. У 1840 р. була створена Асоціація ріпілерів (прихильників розриву унії), всередині якої в 1842 р. утворилася більш радикальна група «Молода Ірландія». 1848 р. за участі цієї організації відбулося чергове повстання.

З другої половини XIX ст. у політичному житті країни помітну роль стали відігравати «фенії», які шляхом змовницької тактики намагалися досягти незалежності Ірландії. Повстання феніїв було придушене в 1867 р., і наступні 49 років стали періодом конституційної парламентської боротьби, що особливо яскраво виразилося в боротьбі за гоумрул – самоврядування в рамках Британської імперії. Яскравою рисою в історії національно-визвольної боротьби Ірландії в XIX – на початку XX ст. є поява жіночих організацій.

VII. Пояснення домашнього завдання.

1. Опрацювати § 25-26 підручника та конспект в зошиті.
2. Описати власне розуміння суті «ірландського питання» в історії Англії та Ірландії (виконати письмово).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Act of Union United Kingdom 1801. History: веб-сайт. URL: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/614673/Act-of-Union> (дата звернення 14.02.2023)
2. Від кельтів і вікінгів до феніїв та ІРА: боротьба ірландців за незалежність. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=s1IfGi0cufg> (дата звернення 14.02.2023)
3. Всесвітня історія опорні конспекти 9 клас. History: веб-сайт. URL: <https://uahistory.co/compendium/9klasvs/28.html> (дата звернення 14.02.2023)
4. Гісем О.В., Мартинюк О.О. Всесвітня історія: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч.закл. Харків: Ранок, 2017. 256 с.
5. Гольман Л. И. История Ирландии. М.: Мысль, 1980. 180 с.
6. История Ирландии. History: веб-сайт. URL: https://www.wikiwand.com/ru/История_Ирландии (дата звернення 14.02.2023).
7. Мак Кормак Дж. Історія Ірландії. К. : Юніверс, 2006. 296 с.
8. Невилл П. Ирландия: История страны. Мидгард, 2009. 352 с.
9. Охредько О. Е. Всесвітня історія. 9 клас: міні-конспекти уроків до підручника О. В. Гісема, О. О. Мартинюка. Харків:Ранок, 2017. 40 с.
10. Речь Ч. Парнелла на митинге в Эннисе. Сборник документов по истории нового времени. Экономическое развитие и внутренняя политика стран Европы и Америки. 1870–1914: учеб. пособие / П. И. Остриков, П. П. Вандель; М.: Высш. шк., 1989 . С.126-127.